

ŽIVLJENJE IN SVET.

Tedenska priloga „Jutra”.

Štev. 46. V Ljubljani, dne 26. novembra 1927.

Leto I.

FR. MASEJ-PODLIMBARSKI.
(Poslednja njegova fotografija.)

Ibis:

Deveta obletnica ujedinjenja.

Čim bolj nam odmika Čas tiste dni, tem lepši, svetlejši, mogočnejši postajajo.

Takrat se nam je zdelo, da je bil sen. Predolgo smo čakali in hrepeneli, zakovani v tujo državnost, obsojeni jesti kakor Izraelci iz egiptovskih lončev in gledati, kedaj nam bo odbila dvanajsta ura. Pravili so: čez dve sto let, čez pet sto let najkasneje. Delj ne bomo vzdržali. Taki so ekonomski zakoni, taka je logika zgodovine — so pravili.

In smo se borili, upali, hrepeneli.

Po notranjem nagonu samoohranitve, ki ga je priroda dala slehernemu zdravemu bitju in ki ga mora imeti tudi zdrav narod, smo mi, »trpeči milijoni«, iskali rešitve. Naši veliki možje so jo zaslutili:

Bila je Napoleonova Ilirija.

Bil je Gajev in Vrazov ilirizem.

Bilo je Prešernovo slovenstvo.

Krenili smo po edino realni in odresni poti: vzrasli smo iz svojega ljudstva, iz svoje grude, iz narodne govornice. Ustvarili smo si lastno kulturo, cijačili se politično in gospodarsko.

Tedaj je napočilo novo stoletje in z kraljevega Beograda so se čula Mazzinijeva in Cavourjeva gesla. Odklenkalo je spletka avstrijske diplomacije na srbskem dvoru; osvobojen in z demokratičnim duhom prožet del jugoslovenske celote je občutil v sebi širino Piemonta, ki naj združi in zedini vse dele.

Da bo en hlev in ena čreda — kakor je zapisano v Svetem pismu.

Mladi rod »tostran« in »onstran« se je jel vneti za ista gesla. Začeli smo natančneje opazovati smer vetrov, ki so pihali po Evropi. Vetrov iz nasičene diplomatske in politične atmosfere. In smo občutili, da se venomer pripravljajo novi, viharji dogodki.

Dva bolnika sta bila v Evropi. Eden v Stambulu, drugi na Dunaju. Azijska sultanova moč in preperelo habsburško katoliško samovladje.

Rusija je bila sfinga med Evropo in Azijo.

Takrat je zabučala balkanska vojna. Bila je prva sinfonia prebujenega Balkana in uvertura svetovne vojne.

Dvema bolnikoma so kazaleci kazali dvanajsto uro: Turčiji in Avstro-Ogrski.

Pa so se oglasili iz Sarajeva Principovi streli. Bilo je znamenje, plat zvona. Tako so na Dunaju in v Berlinu razumeli ta protest zatiranih Nevajeni, da bi poslušali zatirance, so s samovšečnostjo zaslepljenih mogočnikov zavrnili pomirljivo roko in napovedali boj na življenje in smrt.

Takrat so nam znova prorokovali dvanajsto uro.

A mi smo vedeli, da se naša usoda ne odločuje samo »tostran«, temveč tudi »onstran«, na vseh bojiščih. Od »onstran« nam je svitla svoboda.

In smo zrlí vsi zaverovani v ta svet, tja, odkoder je imela priti najlepša, toliko let zakleta kraljična naše zgodovine.

In smo čuli Wilsonov glas.

V zarjahljavih Vidovih je vstajala simbolična postava kralja Petra.

Naš Cavour je podpisal krfsko deklaracijo.

Takrat so nam prsi svobodneje zadihale. Oči so radostno iskale daljnjih obrisov bodočnosti. Naša Jugoslavija. Svobodna, demokratična, — polje najlepših možnosti, najbolj bohotnih nadej...

In v oktobru l. 1918. je zabučalo kakor pomladni veter. Podrlo je, kar je bilo trhlega, zvalilo je k brstju in cvetu vse, kar je bilo namenjenega novemu življenju.

In se nam je zdelo, da je sen. A je bila velika, vseobjemajoča resnica.

In danes, po devetih letih?

Minila so mnoga razočaranja; kar je bilo prenežnih nadej, jih je resničnost potemtala. Dramatični boji med preteklostjo in sedanjostjo so v glavnem dobojevani. Politični računi poravnani. Velika gesla se čedalje bolj umikajo potrebam praktičnega življenja.

Starci odhajajo v zemljo, nov rod — z novimi pogledi na našo bodočnost — stona na plan.

Devet let je minilo, kar smo se ujedini formalno, pravno, na veke.

Devet let je, kar smo pokopali preteklost.

Svoboda? Nezavisnost?

Da! Toda težje jo je ohraniti nego pridobiti. Dobili smo jo v vrtincu naš

rodov, kjer se je sukal toliko interesov in slučajnosti.

Evropa je danes polna bolnikov. Fašizem in madžarski iredentizem.

In dve sfingi sta: nemška in ruska.

Toda — tu smo. Na trdnih tleh. Svoji smo in svoji hočemo ostati.

Kaj nam le nosite iz dalje, vetrovi Zgodovine?

Kapistran:

Gospodin Franjo v prognanstvu.

Ob 75 letnici rojstva Franja Maslja Podlimbarskega.

Dobrih deset let je že minilo, ko je v Pulkavi na Nižjem Avstrijskem kot prognanec nenadoma izdihnil avtor »Gospodina Franja« svojo plemenito dušo. Tragika trenutka je tem večja, ker je baš ob smrti dospelo željno pričakovano dovoljenje, da se sme Podlimbarski vrniti v ljubljeno domovino, ki ga je sprejela šele v juniju 1922 v svoje naročje. Nobena knjiga v našem slovstvu ni bila za pisatelja tako usodna, niti ne za Levstika njegove Pesmi, kakor za Podlimbarskega njegova obširna obtožnica o ponižanju in trpljenju bosenske raje v prvem desetletju avstrijske okupacije. Poldrugo leto potem, ko je »Slovenska matica« roman izdala, je ljubljansko kot deželno sodišče dne 5. septembra 1914 potrdilo po državnem pravištvu odrejeno zaplembo in »ukrenilo uničbo zaplenjenih izvodov kakor tudi razdor stavka cele tiskovine.« Svoj izrek je sodišče takole utemeljilo: »Roman ima izrazito politično tendenco. Opisuje podrobno, da je okupacija Bosne in Hercegovine po avstro-ogrski monarhiji prinesla deželi prej vse drugo nego blagoslov, ter da je spravila prebivalstvo v še večjo bedo. Nazorno slika po očitvidno napočnih in izmišljenih dogodkih grozno popačenost in samovoljnost civilnih in vojaških oblastev ter skuša naščuvati domače prebivalstvo zoper ta oblastva (§ 300 k. z.). Posebno poudarja tlačjenje srbskega dela prebivalstva ter odobruje z raznovrstnimi simpatičnimi opombami puntarske pokrete Srbov Bosne in Hercegovine, kar jasno kaže zlasti konec pripovedi. S tem pa cika na odtrganje spojenih dežel od enotne državne zveze (§ 58 c k. z.).»

To obsodbo je ljubljansko policijsko ravnateljstvo nemudoma sporočilo vojaški komandi v Gradec, ki je sestavila pri c. in kr. nadomestnem bataljonu inf. reg. 17. častno razsodišče. To je pozvalo rač. stotnika Maslja 23. okt. 1914,

da se zagovarja proti očitkom. Razprava se je nadaljevala v šentpeterski kassarni v Ljubljani 16. novembra in 30. januarja 1915 ter se 27. februarja končno zaključila. Ohranjeni koncepti obširnega Masljevega obrambnega spisa svedočijo, da je možato zagovarjal svoje stališče, a brezuspešno: častno razsodišče je razsodilo, kakor je bilo pričakovati, da je Maselj stanovsko čast omadeževal, da zasleduje v svojem romanu Avstriji sovražne politične tendence, da je obdolžil bosensko-hercegovinsko vladu z izmišljotinami korupcije; slikal je v njem neresnične dogodke, ki so za ugled vsega častniškega zbora skrajno kvarne in žalijo njegovo čast. Proti temu sklepu je Maselj sicer vložil priziv na graško komando, a so mu ga odklonili, češ, priziv je mogoč le v mirovnem času, in častniki, ki izgube na tak način šaržo, morejo po končani demobilizaciji prositi za obnovev postopanja. Tako je Maselj 18. marca 1915 izgubil šaržo in bil kot invalid iz vojske odpuščen.

Koncem avgusta 1915 se je za par mesecev umaknil iz žalostne Ljubljane »z njenimi zastavami in z njeno slabo aprovizacijo« ter se podal v rojstno vas Krašnjo, »da ne vidi ljubljanskega prisiljenega veselja in istinite žalosti«. »Bodi oprezen na vse strani, zakaj povrnili so se Neronovi časi na zemljo!« Zahajal je v gozdove Limbarske gore in »mračne kakor limbarske sence, so mi postale misli, in pozval sem Peteržilčka, da me razvedri. O Peteržilček, ti imaš veliko srce, polno zvestobe in vdanosti za tistega, ki ti vrže košček kruha... Ti ne umeš govoriti, ti me ne izdaš naglemu sodu.« In na nekem drugem mestu si je zabeležil v svoj dnevnik: »Pikro je bilo moje življenje, zato so bile pikre moje misli, kar sem jih postavil na papir. Preveč me je v oči bodla beda bosenskega ljudstva in jaz sem želo svojega srda zabodel v zati-

ralce. To so mi zamerili.» Še bolj molčeš in previden je postal, ko je imel njegov brat Janez opravka z vojaškim sodiščem. Ko se je povrnil v Ljubljano, se je ravnal po besedah A. Medveda:

Ni varno tukaj zdaj.
Na vse strani po dvakrat
ozreti se je treba,
če prosto zineš kaj. —

Ko si je na dan novega leta 1916. za beležil: «Minilo je leto, ki je bilo težavno zame in za ves svet, leto najstrašnejše vojne, kar se jih je kdaj vršilo», pač ni slutil, da mu prinese novo leto zvrhano kupo novega gorja. 3. junija 1916 začenja zadnje poglavje svojega življenja z besedami: Tako začnem novi dnevnik: «Gospodin Franjo» me je pogнал v eksil. Danes ob dvanajstih sem bil poklican k policijskemu komisarju Skublu, ki mi je prečital do tični odlok, ki pravi, da sem zaradi Gospodina Franja, ki vsebuje veleizdajске tendence, ker simpatizira z vstajškimi Srbi in ponižuje bosensko oblast, zgubil marca 1915 svojo šaržo, sem torej politično osumljen in nevaren človek v ožjem in širšem vojnem krogu; konfinira (izžene) me oblast ter mi na kaže za prebivališče Ober-Hollabrunn. Subjektivno se ni postopalo proti meni, pravi ukaz, ker je stvar zastarela. Zakaj pa sedaj subjektivno postopajo? vprašam jaz. Ali ni to kakšna osveta od strani klerikalcev...? Komur sem povedal o tem, vsak je strmel. Najmanj pa strmim sam in se ne bojim. Ko bi imel ženo in otroke, bi bilo hudo, toda dobrotljiva usoda mi jih ni naklonila, zato tem lažje nosim ta križ.»

— 5. junija sem dobil pri policijskem ravnateljstvu «gebundene Marschroute» za Ober-Hollabrunn, potem se je poslovil pri Vrhovniku, Podkrajšku in ostalih dragih znanih. «Pri nekaterih ljudeh sem videl odkrito sočutje, drugi so se mi na tihem rogali, češ: Tega ti je bilo treba! Zopet drugi so se bali dati desnico nevarnemu eksulantu.» Ob enajstih zvečer je bil na južnem kolo dvoru «težko otovorjen» in naslednjega dne zvečer je preko Dunaja dospel na svoj cilj. Na koncentracijski postaji je zvedel, da mora dalje v Pulkavo, kjer se otvori nova stanica za konfinirance, ker se jih v Ober-Hollabrunnu že kar tare. Pred odhodom se je še hotel napotiti v Mittergrabern, «kjer zdihujejo moji znanci Pustoslemšek, Lah,

Levstik in Zalar, pa nisem mogel, ker je kraj baje dve in pol ure oddaljen. Tudi gospici Medic bi bil rad sporočil ljubljanske pozdrave, pa kje naj jo najdem, in jutri moram dalje.» V Pulkavi ga je orožniški stražmojster sprejel prav neprijazno. Ko je čital na «Zwangspassu», da je novi prišlec penzionist in slišal, da je bil prej stotnik, je postal mirnejši. Zavedel ga je na stanovanje v Bahnhofstrasse 3: lična soba z dvema posteljama, 50 kron mesečno. «Če še kdo pride na drugo posteljo, bom plačal samo polovico; da bi ga le ne bilo! Kaj bo pozimi v tej pritlični sobi z mojo naduho, tega se že zdaj bojim... V sredo, petek in nedeljo se moramo javiti pri orožniškem načelniku.» — Pred njegovo dosti elegantno sobo je bila manjša soba; v njej je prebival zadrski žurnalista Gaeztano Feoli, izgnanec, zamišljen in otožen zaradi rodbine; z njim se je mnogo razgovarjal in delal krajše izlete v okolico. Na binkošno nedeljo, ki je bila zanj žalostna kakor še nikdar, so ga začele obhajati zle slutnje in začel je dvomiti, da bi videl še kdaj domače kraje in ljudi... «Včasih se mi zdi, da bi v dolgočasu zblaznel.» A čez tri tedne se je čutil potolaženega: «Sladak mir, tišina po nevihti je legla na mojo dušo, našel sem zopet samega sebe, ustvarjenega za bridkosti tega sveta.» V dnevnik si je zapisoval vse dogodke, včasih tudi prav malenkostne, vodil je evidenco o novodošlih konfinirancih, večinoma Lahih, o katerih trdi, da so «res irredentisti, ki imajo svoje tako zvano odrešenje precej onkraj svoje meje.»

Dne 12. julija je oddal prošnjo na «Kriegsüberwachungsamt», da ga spuste na svobodo, a že 6. avgusta so ga obvestili, da mu je prošnja za preklíc pregnanstva odbita. «Pravice v Avstriji ne pričakujem, posebno ne od urada, čigar namen je nabirati novih žrtev in se z njimi ponašati... Lah! se mi smejelo, ker so mojo prošnjo na Dunaju tako hitro odbili. Pravijo, da moram biti strašno nevaren človek, ker druge podobne prošnje so odbili v dveh ali treh mesecih.» Vrh tega mu je izostala pokojnina in šele na ponovne urgence je dobil 14. febr. 1917, na dan sv. Valentina, pokojnino za 5 mesecev, kar je kvitiral z dobrodušno opazko: «Tega svetnika spoštujem, zato se mi dobro godi, ker sem spoštoval svojega očeta Valentina.» V tem času je nada-

ljeval vojno povest o sv. Valentinu in Peregrinu, ki je ostala nekončana. Iskal je razvedrila v knjigah, a ni ga vedno našel. Tako je zapisal o prečitani Pesmi o Nibelungih uničujočo sodbo: «To je pesem surove sile, strašnega barbarizma. Škoda časa, ki sem ga potratil ž njo», o Freytagovem romanu «Soll und Haben» je mnenja, da je v njem sam nemški egoizem in pa mržnja do Slovanov, «tisti roparski čut za vojevalčev»; vnovič ga je zabavljaj Don Kišot: «17 dni sem se mu smejal; prej sem čital Ein Kampf um Rom in 4 zvezke Roseggerjevih novel». Prebral je Kleistove novele, Goethejevo lepo slovno prozo, dva Spielhagnova romana, Čehova, Berto Suttner ter Beckerjevo in Schlosserjevo svetovno zgodovino. Da ne pozabi slovenščine, je prebral Breznikovo slovnico in Sveto pismo.

Novo upanje na svobodo mu je zasijalo, ko je 13. aprila 1917 prispela v Pulkavo perlustracijska komisija in prinesla ugodno razsodbo raznim konfinirancem, med njimi tudi Maslju: Bil je med onimi 13., ki ostanejo sicer konfinirani, a si smejo izbrati bivališče, kjerkoli hočejo, samo v Gradcu, na Dunaju in v vojnem okolišu ne. Razveselil se je krasne pomladi po dolgočasnih in hudi zimi. «Najlepši dan moje starosti bo tisti, ko poidem odtod na jug.» Poskušal je priti v Zagreb ali Celje, toda od Zagreba ga je odvrčala prehuda draginja, od Celja pa dejstvo, ker je mesto in vsa Savinjska dolina polna vojaštva, «ki vse pobere in požere». Svetovali so mu Vransko, kjer bi ga bratje zalagali z jestvinami, a cilj hrepenenja mu je bila Ljubljana. «Če v Ljubljano ne smem, mi ta svoboda nič ne pomaga.» 19. julija je prišlo iz Ober-Hollabrunna telefonsko poročilo, da je prost in čez teden dni mu je bil izročen tudi dekret, a zaman je pričakoval, da dobi za odhod potrebni prehodni list. Razburjenje je naraščalo od dne do dne in prišla je 19. septembra katastrofa, ki ga je rešila nadaljnega trpljenja.

A še preden je domovina častno sprejela zemeljske ostanke Podlimbarskega v svoje naročje, je doživel «Gospodin Franjo» zadoščenje in svobodo, ko je dne 31. maja 1919 ljubljansko višje deželno kot kasacijsko sodišče «V imenu Nj. veličanstva kralja» pod predsedstvom predsednika v. d. s. Iva na Kavčnika razsodbo iz l. 1914 razve-

ljavilo in zaplembo preklicalo. Naj govori zanimiv dokument sam!

«Pisec knjige stremi na čisto drugačen cilj, nego mu ga podtika izpodbijano razsodilo. Nudi nam poljudno sliko tedanjih življenskih razmer v Bosni in Hercegovini, ki niso bile nikoli rožnate in se niso niti za časa avstro-ogrske uprave zdato zboljšale: žigosa neizprosno usodepolne hibe avstro-ogrskega upravnega sistema, nesposobnost in zakrknjenost upravnih uravriteljev, ki jih popisuje z živimi bojami in jim sponaša prirojene ali v dolgoletni avstrijski službi pridobljene značajne in moralne napake. To je le iskrena kritika razmer in ljudi in trpka ironija, pomešana z ostro satiro na njih nevdružnost. Kritika, in bodi še tako ostrá, pa še ni ščuvanje ali hujskanje ali celo veleizdaja. Avstrijski državljani so smeli na vsak način svoje mnenje o javnih stvareh nemoteno izražati...; po zakonu postavljenih mej takega izražanja ni pisec «Gospodina Franja» prekoračil. Sicer pa je avstrijski državni pravnik šele proti koncu leta 1914. knjigo zasegel; več kakor poldrugo leto mu torej knjiga ni bila na poti, mogel jo je vsakdo brati in razširjati.

Zgolj kratek in hiter pogled v knjigo nam nudi tole sliko: Pisec opetovano ugotavlja, da je bilo ozemlje in ljudstvo Bosne in Hercegovine prej, ko je še ječalo pod turškim jarmom, skrajno zanemarjeno, ter je zato v vsem in povsod zaostalo (gl. str. 6, 47, 62, 449, 464); potem izvaja na podlagi mnogih zgledov in natanko obrazloženih dejstev, da je bila tudi avstro-ogrska uprava v marsičem zavožena, ker je vlada enostavno prenesla svojo neodkritosrčno poslovno metodo iz povsem drugačnih avstrijskih razmer doli na narodno, gospodarsko in kulturno različni Balkan, pošiljala v okupacijsko ozemlje splošno manj sposobne, drugorodne, deželne jezika nezmožne uradnike in častnike, ki niso ljudstva razumevali, niti poznali njegovih vrlin in napak in niso mogli zato uspešno poslovati ter upoštevati potreb naroda (gl. str. 11, 35, 49, 56—59, 108, 188, 191, 253, 263, 337, 456); nadalje pripoveduje, da je bila posledica takega nesmotrenega postopanja vlade očitna nepriznana in nagajivost javnih funkcionarjev napram narodu, katerega so ob vsaki priliki smešili, psovali in kruto ž njim ravnali (gl. str. 23, 35, 136, 212, 379, 414), dočim so sami sebe smatrali

za vzvišena, nedotakljiva bitja, katerim tiče brezpogojna podrejenost in slepa pokorščina (gl. str. 13, 335, 374), a narod, ne samo da jih ni mogel spoštovati, se jih je bal in jih imel za svoje nasprotnike (gl. str. 11, 34, 198, 209, 242, 349, 487). Vkljub temu, tako se čita v knjigi, je bosenski narod imel trdno zaupanje v avstrijskega cesarja, mu bil vdan, ga nazival «naš car časti» in kazal na prepadno razliko med njim in turškim sultanom (gl. str. 98, 171, 204, 395); nikakor ni grajal avstrijske uprave, temveč jo hvalil ter upal v boljše čase, ne samo za meščane, ampak tudi za kmete in vaščane (gl. str. 24, 56, 57, 107, 112, 145, 161). Očeta Danice Miloševića označuje pisec «za našo Avstrijo zaslužnega moža, ker je pomagal tirati Turke iz Hercegovine in nam pripravljati pot v deželo» (str. 421), a glavna oseba v romanu, gospodin Franjo Vilar, nagovarja opetovano svojega prijatelja kaludjera Jovica na mir in smotrenost, pobija njegove hajduške naklepe, svari njega in svoje drvarje zoper nasilstva in upornost in izraža prepričanje, da morejo poklicani činitelji ne z okrutnostjo in mečem, pač pa s človekoljubnostjo, umnim gospodarstvom in pravico pridobiti ljudstvo za cesarstvo (gl. str. 145, 190, 200, 258, 290, 295, 313, 348, 435, 487, 502). Naposled označuje pisec sam svoja izvajanja zgolj za «zlobno kritiko» avstrijske uprave (gl. str. 456), potem ko je že z geslom «Istinu reci pa uteci», postavljenim na čelu knjige, obljubil, da bo samo resnico pisal. Niti zaključek povesti ne more dobromiselnemu čitatelju vzbujati kakih posledkov. Ni pač nič bolj naravnega, nego da sta se Vilar in Jovica izselila baš v Srbijo. Prvemu so službo v Bosni odpovedali, v Avstriji bi ne bil nič manj «nevaren», tam bi bil zaman službo iskal. Jovica

je bil zaradi hajduškega mišljenja in delovanja povsod zasledovan, tudi v Avstriji bi mu ne bili prizanesli. Obrnila sta se oba tja, kamor ju je srce vleklo: v Beogradu je imel Vilar svojo zaročenko, a Jovica svojo sestro in sorodnico. Samo zlohotnežu bi se mogla vsiliti neverjetna misel, da je pisec romana Vilarja in Jovica Miloševića zato poslal v Beograd, da pokažeta Bošnjakom pot do svobode in deželo, kjer svoboda cvete in kamor bi mogel vsak Bošnjak stremeti; besedilo povesti za to ne nudi nobene podlage.

Tiskovno sodišče, ki je v navedeni vsebini knjige zazrlo ščuvanje zoper gosposko in zoper avstrijska državna oblastva, si očitvidno ni bilo na jasnem o pravnih znakih pregreška po § 300 k. z. Ni pomislilo, da ta zakonita določba zahteva navlaščno delovanje, z namenom, ukrepe, odločbe, ukaze oblastev v nič devati, zasmehovati, na nepokornost in upor zoper te hujskati. Sama presoja oblastvenih opravil in ukrepov, označba teh kot napačna, nepremišljena, državi in upravljenecem kvarna pa ne krije pojma «ščuvanja», dokler ne nagovarja druge na upor ali vsaj na nepokorščino zoper take ukrepe in njih povzročitelje. O kakem veleizdajniškem podjetju ni niti v knjigi niti sence. Nikjer ni niti z besedico namignjeno na kak punt, na kako ustajo, kako vero!omstvo ali celo odcepljenje komaj prisvojenе Bosne in Hercegovine od monarhije. V pobijanem razsodilo ni povedano, kje in s katerim besedilom pisec zapovarja puntarski pokret bosenskih Srbov; pač pa zamolčuje razsodilo ravno nasprotno stališče piščevu.

Iz navedenih vzrokov je bilo ničnostni pritožbi v obrano zakona ugoditi ter razsoditi kakor v izreku sodbe.»

PUŠIMO DENIKOTINIZIRAN TOBAKI

Dr. Miloš Besarović, zdravnik v Karlovih Varh, je izdal v srbohrvaščini kratko, a zanimivo medicinsko-kemično-socialno studijo «Duhan i njegovo delovanje na organizama». Uvodoma govori o zgodovini tobaka in o njegovih kemičnih sestavinah, nato pa opisuje učinke tobaka na človeško telo. Posebno zanimivi sta poslednji poglavji. V prvem, «U koliko je moguće umanjati štetno delovanje pušenja normalnog duhana» priznava, da bi se v najboljšem slučaju dalo komaj 5—8 odstotkov kadilcev prido-

biti za to, da bi bili popolnoma opustili kajenje. Izmed 200 bolnikov, ki jim je pisec zabranil pušenje, jih je ubogalo komaj 15, ostalim se je zdelo bolj mogoče, da bi manj jedli in ničesar pili, nego da bi opustili kajenje. Tudi zmanjšanje kajenja na 8—10 svalčic dnevno se zdi strasnemu kadilecu kaj težko izvedljivo. Pisec priporoča kadilecem, da dajo svojemu zdravju vsaj eno koncesijo: Nikdar naj ne pušijo v spalnici in zjutraj pred zajtrkom. Temu se lahko privadi vsak kadilec. Dalje pravi, da je kajenje z ustnikom manj škodljivo od kajenja brez ustnika. Nikakor ne drži, da

bi bile smotke manj škodljive od svačic. Tudi ni res, da kajenje ne škoduje, če se dim ne vdihuje v pljuča. Zelo škodljivo je skaditi cigareto do kraja, ker je v poslednji četrtini več nikotina, nego v prvih treh. Čiki so torej najbolj škodljivi. Takisto je bolj škodljiva cigareta, ki smo jo na pol dogorelo ostavili zvečer in zjutraj prižgali, ker se svačica ovlaži in sprejme kadilec več strupa vase nego pri «suhi» cigareti.

V poslednjem poglavju se zavzema pisec za to, da naj tudi pri nas država misli na «denikotinizacijo» tobaka. To se pravi: «ke»

mičnim potom se tobaku odvzame del nikotina. Docela se ne da odvzeti; več kot 75% ne vzamejo niti najmodernejši aparati. Navadno se ga vzame 40—60%. Na ta način se že 25 let v raznih državah zmanjšuje zlo, ki ga prinaša nikotin. Denikotiniziran tobak manj škoduje srcu, žilam in živcem nego navaden tobak. Pisec tedaj svetuje, da naj se tudi pri nas začne to zmerno obliko boja zoper nikotin. Sicer pa njegovo študijo vsakomur priporočamo. Stane 15 Din in se dobi pri Jugoslovenski štampi v Zagrebu, Maravska ul. 28—30.

Rimska cesta in spiralne megle.

Pogledi v neskončno vsemirje.

Vsem je dobro znano, da se naša Zemlja suče okoli Solнца s hitrostjo 30 km v sekundi. Z njo vred roma okrog tega mogočnega ognjišča toplote in svetlobe sedem planetov. — Merkur, Venera, Mars, Jupiter, Saturn,

za človeške pojme prostornost 9 milijard km skoraj neumljiva, tako je nam, zemeljskim črvom, tudi čas v vsemiru docela tuj. Srečujemo se s tako ogromnimi razdaljami, da si ne moremo ničesar več predstaviti pod njim. Ves

Megla v ozvezdju Oriona.

Uran in Neptun. Vsi tvorijo s Solncem vred solnčni ali planetarni sestav. Vanj spadajo tudi meseci, kometi in meteoriti. Ves planetarni sestav se razteza v prostoru, ki ni manjši od devet milijard kilometrov. Nikar pa ne mislimo, da se ti planeti obračajo venomer po istem prostoru. Solnce in njegova družina neprestano lete v neznane daljave, prav tako kot vse druge zvezde. Dognano je, da se naš sestav pomika s hitrostjo 20 km v sekundi nasproti neki točki, ki je sred med ozvezdjem Herkula in Lire. Kakor je

vsemir se neprestano pomika in leti, vzlic temu pa so zvezde, ki se nam stalno oddaljujejo, približno na istem mestu kot so bile za časa prvih opazovalcev pred nekaj tisoč leti. 5—10 tisočletij je v vsemiru zgolj trenutek.

Če bi nam bilo dano, da bi za hip zapustili našo Zemljo in poleteli izven območja solnčnega sestava, bi opazili, da se naše Solnce giblje po prostoru v sredi med planeti, kateri ga obdajajo in plovejo okoli njega kakor oddelek vojnih ladij na oceanu okoli admiralske ladje. Daljava, ki nas loči od Soln-

ca, je v vsemiru dokaj neznaten prostor: 150 milijonov km. Če najbližja zvezda izven naše solnčne družine (Proxima Centauri) je za 280 krat dalje od Solнца; to se pravi: 41 trilijonov km. Le-ta pa je zares sosed; vidi bomo, do kakih strahotnih števil je prišla astronomska veda pri drugih zvezdah.

Ko se v tihi, vedri noči ozremo na zvezdno nebo, spomnimo se z občasovanjem in s spoštljivostjo velikih mož, ki so z neumornim proučevanjem in z genijalno iznajdljivostjo premagali otročje pojme o vsemiru in razodeli človeštvu veliko resnico, da je Zemlja samo košček vesoljne snovi. V vsemiru so nešteti milijoni solnc in okoli njih se vrte planeti, kakor se Zemlja vrti okoli našega Solнца. Človeški domišljiji je odprta široka pot, da si zamišlja po svoje najrazličnejše možnosti življenja na teh planetih. Znanost, ki računa zgolj z dejstvi, ne more spričo silne oddaljenosti teh svetov ničesar povedati. Tudi o našem «stricu» Marsu, ki nam je v primeri s to daljavo sosed, vemo samo to, kar na tem planetu ni mogoče. Med nemožnim in sigurnim pa so neštete možnosti. Abotno bi bilo misliti, da se ogromne mase svetovja sučejo prazne, brez življenja po vseмирskem prostoru. Čeprav ni direktnih dokazov, smemo vendar le sklepati, da so tudi na drugih svetovih nam podobna bitja. Kaj pač vedo mravlje na evropski strani Atlantskega oceana o mravljah na ameriški strani? A verjetneje je, da bi te mravlje izvedele druga za drugo, nego da bi prebivalci raznih svetov izvedeli drug za drugega. Po oceanu plujejo ladje in morda pride katera mravlja na prekooceanski parnik in se prav tako neopazeno «izkrca» na drugi strani. Po neskončnem vseмирskem oceanu plujejo ladje — svetovi — a večno v določeni medsebojni razdalji. In obale drugih svetov se nam večno odražajo. Plujejo tudi repatice — edine svobodne križarke na vesoljnem oceanu. Toda človek nima vstopa na nje. Malo je verjetno, da bo kedaj — čez sto tisoč let, ko bodo ljudje nemara na neprimerno višji razvojni stopnji — lahko sedel kak zemljan na tehnično ladjo in ubral pot proti Marsu...

Daljave, ki leže med našo Zemljo in tako zvanimi stalnimi zvezdami, so torej tako ogromne, da navadna kilometrska merila ne zadostujejo. Zato je

vzela astronomija novo enoto: svetlobno hitrost. Svetloba prevale v eni sekundi 300.000 km. Od najbližje stalne zvezde Alfa Centauri potuje tedaj približno 4 leta in 4 mesece. Ko bi se naše Solnce pomaknilo na mesto te zvezde, bi se nam videlo takoj veliko, kakor se nam danes zdi n. pr. Polarna zvezda.

Če se ponoči ozremo na nebo, vidimo velik, svetel pas, ki je mestoma iztiskan z dragulji. Ta pas se imenuje Rimska ali Mlečna cesta*, dragulji pa so nekatera nam bližja, ogromna solnca. Tudi naše Solnce spada vanjo. Po računih angleških astronomov Chapmana in Milottea šteje vseмир Rimske ceste 1700 milijonov zvezd. Vse te so solnca, torej zvezde, ki svetijo z lastno svetlobo. Brez dvoma obstoji še nešteto milijonov temnih zvezd, — planetov, ki so že hladni in odprti življenjskim možnostim. Njih obstoj ni samo prazna teoretična domneva, marveč je dokazan s studijami Russella, Crommelina in Edingtona.

Življenje zvezde je podobno človekovemu življenju. Tudi zvezda se rodi, razvija (raste), doseže maksimalni razvoj, nato pa oslabi in jame hirati, dokler ne nastopi smrt. V poslednjem stadiju je taka zvezda že hladno, ugaslo telo.

Pred 30. leti je predaval o teh zvezdah na pariški Akademiji znani zvezdoslovec Jansen. Takrat je šlo v glavnem le za domneve in za dokaj skromne podatke. V teku treh desetletij smo v tem pravcu znatno napredovali. Ne poznamo samo razvoja zvezd, ampak poznamo tudi dokaj verjetno število tako zvanih mrtvih zvezd. Po Lindemanovih računih jih je približno 4000 krat več nego žarečih ali luminioznih zvezd. Če pa smatramo, da je to najvišje število in uvažimo zgolj četrtno, bi bilo temnih ali mrtvih zvezd 1700 milijard.

Naš sideralni sistem pa je samo otok v ogromnem vseмирskem arhipelagu. A že v tem otoku je združenih po vsej verjetnosti 1700 milijard zvezd. Izmed tisoč zvezd vidimo zgolj eno zvezdo, vseh ostalih pa ne opazijo niti najboljši teleskopi na zvezdarnah.

* Naše ljudstvo jo imenuje po večini Rimska cesta, ne vemo pa, čemu se ne bi moglo uporabljati tudi ime, ki je lastno skoraj vsem arijskim narodom: Mlečna cesta. V tem smislu jo imenujejo latinski, francoski, italij., angleški, nemški in drugi jeziki.

Rimska ali Mlečna cesta, kakor jo vidimo zlasti v vedrih zimskih nočeh, se razteza skoraj na vse zvezde, kar jih opaža naše oko. Njen «pas» je nekaka hrbtenica našega vseмира. Njena oblika se ne razlikuje znatno od tako zvanega «rotacijskega elipsoida». Po računih ameriškega zvezdoznanca Curtisa potrebuje svetloba, da preleti njeno malo os, 3000 let, za veliko os pa 30.000 let. Mala os je z veliko kakor 1 : 10.

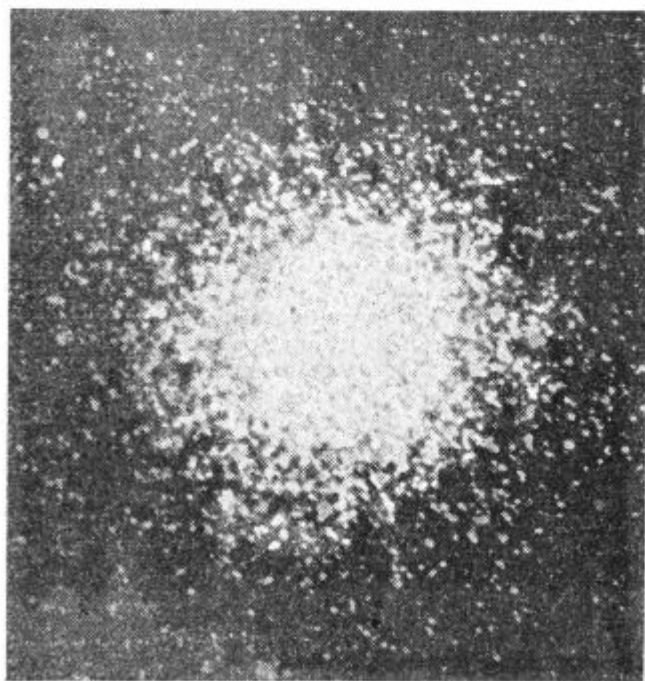
Ta veliki zvezdni otok — in ponavljamo, da šteje 1700 milijonov žarečih zvezd (solnc), izmed katerih večina ni manjša od našega Solнца, ki je $1\frac{1}{4}$ milijonkrat večje od naše Zemlje — pa ne stoji mirno, ampak leti naprej v neskončni prostor. Brzi s hitrostjo 600 km v sekundi. V tem zvezdnem sestavu ali na njegovih mejah so nespiralne megle, ki jih zakoni gibanja vežejo s privlačnostjo okoliških trdnih teles (svetov). Naše Solnce pa je nekako v sredini celotnega sistema.

Toda naš zvezdni sestav je — kakor že omenjeno — zgolj otok v mogočem vseмирskem arhipelagu. Zvezdoslovcu Shapleyu se je posrečilo dognati, da obstoje onstran «našega» otoka še nadaljni otoki. Najbližji je v daljavi 75.000 svetlobnih let. Te otoke

zaznavamo v obliki spiralnih megel. Po raziskavanjih ameriških zvezdoslovcev Shapleya, Curtisa in Russella so podobni našemu zvezdnemu sestavu, od katerega so oddaljeni tisočkrat več nego iznaša njegova razsežnost. Nimajo nobenih stikov z njim, tudi dinamičnih ne. Skrajni konci spiralnih megel segajo v strahotno daljavo: Deset milijonov let potrebuje svetloba, preden pride s teh mej do nas. Tista svetloba, ki jo zaznavajo fotografske plošče na zvezdarnah, je tedaj krenila na pot takrat, ko je bila naša Zemlja še v vse drugačnem stanju nego je danes. Tudi človeka takrat še ni bilo...

Po računih učenjaka Lundmarka glede hipotezne paralaxe nekaterih spiralnih megel si lahko zamišljamo te daljnje svetove tako-le:

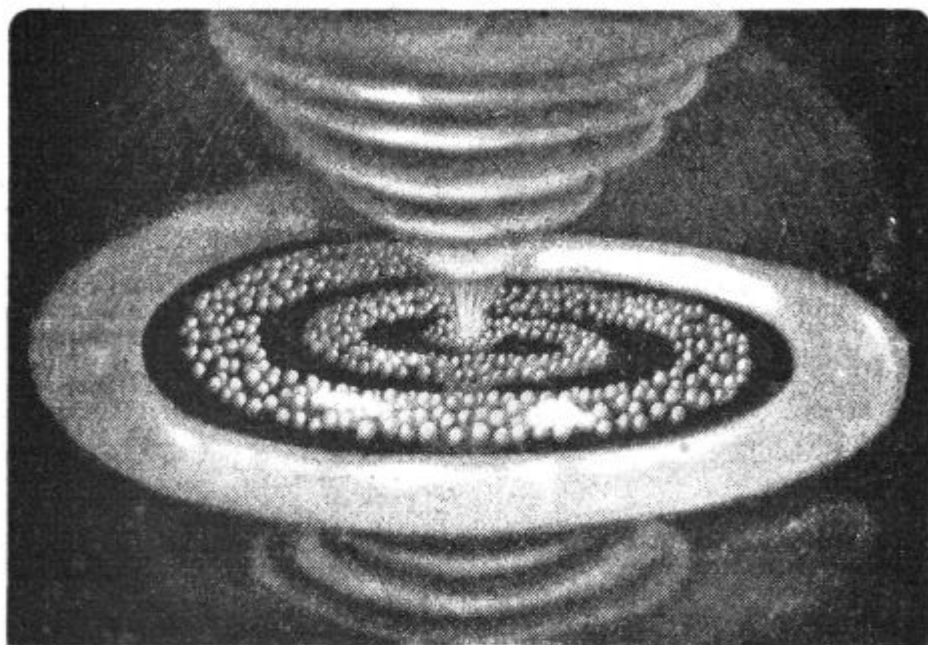
Spiralna megla Lovskih psov, ki jo zaznamuje «New General Catalog» pod št. 5194.5, je tako daleč, da bi potrebovala svetloba kakih 8 milijonov let, preden bi prišla k nam. Kakor leti zvezdni sestav v prostoru s hitrostjo 600 km na sekundo, tako se tudi spiralne megle pomikajo v neskončnost s hitrostjo 1000 km v sekundi. Zdi se nadalje, da se spiralne megle vrte tudi okoli lastne osi. Merjenje njihovih gibanj je skrajno težavno in se še nade-

Skupina zvezd v Centavru.

jamo novih rezultatov. Gibanja se merijo tako, da se natančno določi pozicija jasnih točk, ki se mikrometrično izmerijo v do oženi časovni razdalji ali pa se primerjajo fotografije iz več let.

mo kapljica vode v oceanu ali zrno peska v puščavi. Nič več. V lepih nočeh, ko nam oči srečujejo blesk daljnih svetov, se spomnimo te resnice, ki ni pravljica za otroke, ne duhovit do-

Sistem Rimske ceste. (Pota solnc.)

Za merjenje in fotografiranje spiralnih megel pa so pripravi zgolj največji teleskopi. Zanimivo je n. pr., da je astronom Lampland, primerjaje nekatere fotografije spiralnih megel iz l. 1896. in 1898. s fotografijami iz l. 1915. in 1916. dožgal, da se megla Lovskih psov popolnoma obrne v 43.000 letih.

Koliko je spiralnih megel? Astronom Curtis trdi, da jih je približno en milijon. In kaj so spiralne megle? Nove «mlečne ceste», sestavljene iz novih milijonov solčnih sistemov. Otoki neskončnega in večnega vseмира, ki ga ne bo človeški um nikdar doždel do konca in nikdar izmeril do dna...

Zemlja, na kateri se odigrava zgodovina človeškega rodu, je v vsemiru sa-

mislek, ampak veličastno spoznanje človeškega duha. Zamislimo se: Koliko čudovite, uprav čudežne sile je v človeških možganih! Človek, izprva sam ubogo, slabotno bitje, prikovan na to peščeno zrnco, ki se imenuje Zemlja, je v teku časa spoznal, da zvezde niso samo dekoracija na oboku «sveta», temveč so vseirska telesa, na katerih se nemara odigrava usoda drugih bitij. Človek meri in proučuje ta neskončni ocean in odkriva daljnje, nezane njegove otoke. Pogled na nebo bi nas res moral navdati s svetim občudovanjem in z močno npravno zavestjo o človekovi vzvišenosti, kakor je hotel veliki Kant.

Po Emanelliju Ignotus.

ZRNCA IZ LETA 431. PRED KRISTUSOM.

Iz Euripidove «Medeje».

*Mar vidiš šele danes,
da vsakdo ljubi sebe bolj kot druge?*

*Prevelika oblast je nesreča ljudem;
tem hujši je padec, čim višje stojiš,
ko srd bogov te zadene.*

*Za obede, pojedine, slavne gosti
iznašli so spev, ki življenje vedri*

in boža uho, toda nihče
iznašel ni pesmi, ne strun
bogatega zvoka, da z njimi bi tešil
ljudem prestrašne bolesi,
ki plod jim je smrt in usoda strašna,
ki podira rodove.

Mož, ki doma ne najde zadovoljstva,
si išče izven hiše razvedrila.

Neolikanim ljudem se namreč vsak
napredek
zdi brezkoristno, prazno kruhobor-
stvo.

O Zevs, zakaj si jasno razodel
ljudem, po čem zlato spoznajo pravo,
človeku pa na čelo nisi vžgal
pečata, ki bi pričal o značaju!

Pred revežem beži celo prijatelj!

Pa ženske ste že take: da le imate
moža, pa imate vse. Če količkaj

vam spodleti v ljubezni, gluhe ste
in slepe za vse najboljše in najlepše.

Kdor slabo stvar z besedo dobro suče,
ga smatram vrednega najhujše kazni.
Kdor baha se in hvali, da z jezikom
lepo zakriti zna krivico, je predrzen
hudodelec, moder ni.

Ah, le prečesto izžene ljubezen
čast in poštenje ljudem iz srca.
Ljubka boginja si res, Aphrodita,
če ne prestopiš določenih mej.

Pregovor pravi, da
celo bogove pridobiš z darovi
Ljudi bo prej prepričalo zlato
kot tisoč pametnih razlogov.

Zaloigro grškega dramatika Euripi-
desa je vpriporila ljubljanska drama.
Odlomke posnemamo po odličnem slo-
venskem prevodu dr. Fr. Bradača, ki je
izšel l. 1924. v založbi Ig. Kleinmayerja
& Fed. Bamberg v Ljubljani.

Bchumil Bauše:

Živalska duševnost.

Ali živali mislijo, sklepajo, čustvujejo?

Čutila in živalski pojmi o svetu.

Ničesar ni v duši, kar ne bi bilo v ču-
tilih. Naši čuti so nekaka okna, skozi
katera zremo v vnanji svet. Prirodopis-
cu je bila vsekdar velika uganka, kako
neki se kaže svet raznim živalim; kolí-
ko so dojmi ki jih prinašajo njihova ču-
tila, podobni našim in ali nimajo živali
smislov, ki jih niti ljudje ne zaznavamo?

Nobenega dvoma ni, da so živalski
počutki v marsikaterem pogledu dru-
gačni od naših. Saj so tudi njih čutila
drugače ustrojena in se česče nahajajo
na drugih mestih. Tako imamo bitja, ki
jim je naroda dala oči zadaj, ušesa na
pogah in ki pojejo ob straneh telesa. In
četudi temeljito poznamo nežni ustroj
živalskih čutil, vendar vemo kaj malo o
tem, na kak način ta bitja zaznavajo
vnanji svet.

Dovolj je znano, da vsaka žival in
rastlina obstoji iz stanic. Nekatera niž-
ja bitja so celo enostanična. A kakšen
čudež vam je taka-le posamezna stani-
ca! Kaj vse mora storiti! Raste, spreje-

ma in prešnavlja hrano, iz oča nepre-
bavljeno in se deli na nadaljnje stanice.

Nekatera enostanična bitja si celo iz-
birajo hrano, prebavljajo, rastejo in se
razmnožujejo, gibajoč se, kolikor se jim
zljubi. Počutki teh bitij so brez dvoma
vrlo nejasni in megleni; zavest bomo v
njih zaman iskali. Na mehko snov —
protoplazmo — iz katere obstoji njho-
vo drobno telesce, vplivajo svetlobni in
zvočni valovi, vendar pa prav slabo.
Ljudje teh bitij ne vidimo s prostimi
očmi.

Pri večjih živalih pa opazamo v iz-
gradnji telesa čedalje večjo delitev de-
la, z njo vred pa tudi večjo dojemljivost
za vnanji svet in večje duševne sposob-
nosti. Ako pa so njih čutila drugače
ustrojena nego naša tedaj se jim mora
tudi svet videti v drugačni sliki. Težko
si n. pr. zamislimo kakšen svet se neki
zrcali v očeh kake žuželke ki ima iz
mnogih očesov zložene vidne organe. Z
poizkusi se je dognalo, da n. pr. mrav-
lje zaznavajo ultravijoličaste žarke, ki
jih človeško oko ne razloči. Ondi, kjer

se nam zdi vse črno ali enobarvno, vidi oko žuželk nemara še razne krasne barve.

Podobno je pri zvoku. Nekaterih glasov naše uho ne sliši, ker so preslabi, medtem ko se žuželke z njimi sporazumevajo. Tako vidimo pri teh ali onih žuželkah, kako uporabljajo organ, ki je brez dvoma določen za dajanje glasu, toda glasu ne slišimo, četudi se tolikani trudimo, da bi ga zaznali.

Vedenje žuželk, pa tudi psov nam pričuje, da obstoje vonji, ki jih naš volh več ne občuti, medtem ko so za te živali izredno važni.

Sokol, ki je iskal hrano, je opazil v daljavi 150 m tik nad zemljo poletavajočo žuželko in se je vrغل naravnost nanjo, nato pa je jadrno zletel na prejšnje mesto. Jastrebi, ki s svojimi ostrimi očmi neprestano preži na plen, opazi vsako malenkost. Živali uporabljajo svoj pogled, da si najdejo hrano in da se z druge strani zavarujejo pred sovražnikom. O posebnosti njihovega vida pričuje tudi to-le: Pred neko kačo (gož) so postavili žabo. Dokler je le-ta mirovala, je kača ni opazila, brž ko pa se je zganila, je planila po nji. Tako je tudi pri nekaterih drugih živalih, ki opazijo predmete samo tedaj, če se gibljejo.

O sluhu lahko domnevamo, da tudi pri živalih, ki imajo razvit organ, vpliva zvok ali glas zgolj dražljivo: počutek je bodisi prijeten, bodisi neprijeten ali pa je žival nasproti njemu ravnodušna. Dobro zaznava glasove, ki jo vabijo ali svare, kar dokazuje, da je sluh zgolj pripomoček za iskanje plena ali za olajšanje pred sovražnikom, vrhu tega pa se z njim živali sporazumeje med seboj, če nimajo v ta namen popolnejšega organa. Sluh nima tedaj nikjer v živalstvu toli važne vloge kakor pri človeku, kateremu je posredovalec višjega duševnega življenja in pomožni organ pri govorjenju; brez njega se ne bi govor nikdar razvil. Sluh je tudi ustvaritelj glasbene umetnosti.

Za spoznavanje vnanjega sveta imajo živali najrazličnejše organe tipa v podobi tipal, lusk, peres itd. Nobeden pa se ne more meriti s pomenom človeške roke, ki je cela poduševljena. Ondi pa, kjer se tipalni organi uporabljajo za oprijemanje, n. pr. roke pri opicah, zaznamujemo že napredek v duševnem razvoju. Nič manj se ne uveljavljata na tem področju oba kemična čuta okus in volh, ki imata v živalskem svetu eno izmed prvih mest. Volh je sploh poglavit-

ni voditelj živali in njen največji »duševni« organ; na višjih duševnih stopnjah pa se njegov pomen vrlo zmanjša, četudi je še tako raznežen.

Prevladovanje nosameznega čuta.

Pri živali vedno prevladuje ta čut nad onim in ostalimi, tako da se govori o očesnih, vohalnih in drugih živalih. Naj našo trditev ilustrira ta-le primer:

V neki ulici je trgovina z živalmi, kakor jih imamo več v velikih mestih. Tu lahko opazite, da se mimogredoča mačka ustavi pred izločnim oknom in zre z lesketajočimi se očmi na v oknu skakljajoče ptičke, ugibajoč, kako bi se jih polastila. Izmed številnih psov, ki gredo mimo okna, se noben ne ozre nanj, čeprav so ondaj zajci, veverice itd. Odkod ta razlika? Pri mački je izmed čutil najbolj razvito oko, torej enako kot pri človeku. Pes pa ima najbolj razvit volh. Boljše ko so oči, tem slabši je volh in narobe. Vsa bistrooka bitja (vštevši človeka), kakor n. pr. opice, mačke, žirafe itd., imajo slab volh, medtem ko živali z močno razvitim vohom, kakor n. pr. sloni, konji, psi, goveda, medvedi, volkovi slabo vidijo.

Na ta način si tedaj razlagamo, da se pes in mačka tako različno vedeta pred izložbo živih živali. Živali bodo opazili v oknih človek, mačke, opice, ptice-roparice itd. Vonj pa ne prodira skozi šipe, zato so psi popolnoma ravnodušni. Ali ni čudno, da severni jelen zavoha človeka že v daljavi 500 m, ali da je pes iz daljave 1500 m zasledil z vohom stopinje severnega jelena?

Zaradi prevladanja enega izmed čutov se razvije pri živalih neka enostranost, zakaj bolj ko osredotočijo svojo pozornost okoli enega čutila, manj se zanimajo za počutke ostalih čutil. Človekova prednost je v tem, da s harmoničnim razvojem vseh čutov razvija znatno večje zanimanje za vnanji svet, tako pa tudi neprimerno bogatejša duševna življenja.

Proučevanje čutil — pot k spoznanju živalske duševnosti.

Že stari misleci stoiki so trdili, da ni v pameti ničesar, kar ni šlo skozi vrata naših čutil. Človeški razum nima razen čutil še drugih organov za spoznavanje vnanjega sveta, vendar se na nje ne omejuje. S svojim razvitim razumom je izumil pripomočke, s katerimi je razširil in povečal zmoglosti čutil. Tako je n. pr. človeško oko spoznalo veliko

več, odkar sta iznajdena drobnogled in daljnogled. Dokler človek ni imel teh pripomočkov, ni vedel ničesar o oddaljenih zvezdah, o bacilih in drugih nevidnih živih, o stanicah itd.

Obilen obseg predstav človekove duše pa še ne dokazuje, da se ne bi bile vse te sposobnosti razvile v teku stoletij in tisočletij. Tudi tega ne, da ne bi našli zarodkov duševnih sposobno-

sti i pri živalih. Bljže ko so nam živali po ustroju svojih čutil, tem lažje si zamisljamo njihove notranje počutke.

Kakor nam je primerjevalni studij živalskega telesa omogočil večje umevanje človeškega organizma, tako nam utegne proučevanje živalskih čutil razkriti še mnoge uganke naše duševnosti. Vodilno mesto v prirodi si je pridobil človek po zaslugi dveh prednosti: s svojim govorom in z ustrojem roke, ki je zmožna svobodnih, umetniških gibov.

Duševni pojavi so pri živalih tem manj pomembni, čim globlje gremo po lestvici živalstva k nižjim vrstam. Če gledamo razvoj, delo in boje čebel ali mravelj, se nam zares zdi, kakor da bi zrl prebivalstvo nekega drugega planeta; marsikaj nam tudi ostane neumljivo in zagonetno. Vzlic temu pa imajo tudi žuželke našim čutom podobna počutja, le o sluhu vemo še razmeroma malo.

Kaj pa nagoni?

Do nedavnega so pripisovali vse, kar je žival storila, »nagonu« ali »instinktu«

(slednja beseda poteka od latinske *instinguere*, nagibati, vzpodbujati). Žival postopa brez vsakršnega razmišljanja, mehanski, zato se ne more zmotiti, ker jo ravna notranja, podedovana sila, ki je pri vsaki vrsti neizpremenljiva in upliva povsod na enak način, strmeč predvsem po ohranitvi posameznika in vrste.

Potemtakem bi bila žival živ stroj brez vsakršne lastne volje; piščanec, ki se je pravkar zvalil, jame takoj hoditi in zobati, račka pa plavati, vse to po notranjem nagonu, ne da bi ju kdo učil. — Tako se je splošno trdilo. A tudi v tem je napaka: Piščanec brez koklje ostane 8—16 ur popolnoma brez moči, ne ume hoditi in ne zobati; koklja ga nauči tega v teku 5—8 ur, seveda je zmožnost hoje združena s prirojenim mehanizmom udov. Tudi račke potrebujejo 1—2 dni, da se na vodi vdomačijo, a mati jih k temu očitno sili.

Tudi ne drži, da bi nagoni v vsakem primeru kazali živali pravo pot. Tako je n. pr. znano, da ptice selivke včasih zgrešijo smer, včasih pa se vračajo prezgodaj; ovce, ki jih pošljejo v neznan jim pokrajino na pašo, se zastrupijo s strupenimi rastlinami, ki jih domače ovce ne marajo. Domače živali nam pričujejo, kako se izpreminjajo nagoni in prilagojujejo novim razmeram: živali izpremene način prehrane, način, kako si grade gnezda; izgube svoje divje lastnosti. Res pa je, da so posamezni nagoni živalim prirojeni in jih podedujejo. Le-ti uplivajo na nje nezavestno. Kako naj bi si sicer razložili pojav, da se gosjenica metulja pavlinčka brez posebnega truda oprostí čudovito izdelanega zapredka, medtem ko tuja žuželka zadene ob težke ovire, ki bi jih lahko premagal zgolj kak genijalen inženjer. Gosjenice stariši ne podučé o tem, zakaj izlegla se je bila iz jajčka, potem ko starišev že zdavnaj ni bilo več. Vse gosjenice pavlinčka postopajo na enak način, kar pričuje, da je njih delo čisto nagonsko, brez vsakršnega sodelovanja zavesti.

Z druge strani pa se sposobnosti, ki so si jih pridobili stariši, prenašajo na potomce. Lovski in ovčarski pes nudita najpopularnejši dokaz.

Ali so živali zgolj oživiljeni stroji?

Motili bi se, če bi sklepali, da obvladajo nagoni samo žival, človeka pa ne. Brez prirojenih nagonov bi človek sploh

ne mogli živeti. V vsem našem dejanju in nehanju se neprestano spajajo nagoni z zavestnim duševnim delovanjem; kajpa, to spajanje se odigrava navadno zgolj pod zavestjo. Razlika je samo ta, da pri živali prevladujejo nagoni, pri človeku pa zavestno duševno delovanje. Čedalje bolj potiska nagone v ozadje. Imamo obilo dokazov, da priroden človek kaže v nekaterih rečeh skoraj tako spretnost kot izobražen; o marsikomur se trdi, da »posluša svoj nagon« in njemu zaupa.

Ko bi bile živali res samo stroji, kakor pravijo nekateri ljudje, bi morale ostati v vsem svojem življenjskem delovanju; v navadah in v nagonih neizpremenjene; njih dejanja bi se dala že v naprej natanko dognati. Mogoče je, da pokolenja živalskih velikanov, ki so živel v praveku, niso imela zadostne prilagodljivosti in toliko razvitih možganov, da bi lahko izpreminjala svoje navade, zato pa so morala izumreti.

Živalska čuvstvenost in razumnost.

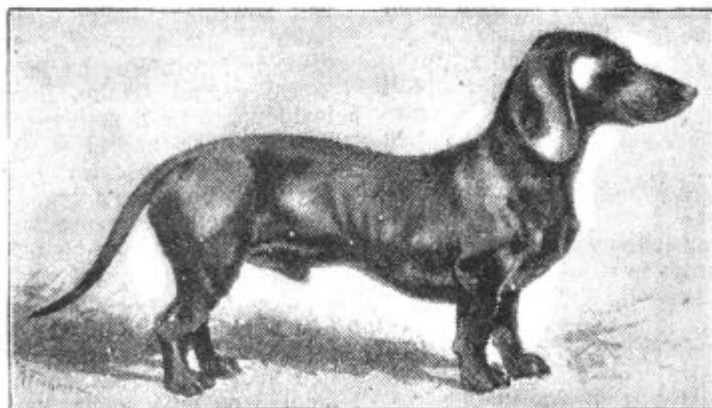
Živalska duša očituje še druge efekte in miselne gibljaje. Sem spadajo n. pr. presenečenje, strah, spolna in materinska ljubezen, bojevitost, radovednost, ljubosumje, jeza, igračkanje, udanost bitjem druge vrste, simpatije, sramež-

lim človeških čuvstev, kakor некоč; prvotno so se izsledki živalskega duševstva pobijali prav s trditvijo, da si ljudje »zamišljajo živali po svoje«. V novem času je bila ta trditev gladko ovržena.

Ali ni to otožnost, če pes žaluje ob izgubi svojega gospodarja, ne sprejema več hrane in počasi hira? Podobno žalost očituje samec pri andulinih (malih opicah), če mu pogine samica. In zopet ni li dobrot, če mačka prinaša bolni mački toliko časa ribje kosti, da ozdravi in si lahko zopet sama išče hrane? V neki hiši se je popravljal pod in nihče ni opazil, da je pod odprtino padla mlada mačka. Stara mačka je v kuhinji dolgo mijavkala okoli kuharice in se vedla tako, da je bilo očitno, da bi jo bila rada nekam napotila. Ko je kuharica slednjič vendar le krenila za njo, jo je mačka povedla k odprtini, iz katere se je čulo slabotno mijavkanje ponesrečene. Kakor hitro so jo bili rešili, se je stara mačka pomirila.

Izmed domačih živali ima pes najbolj razvit »govor« in najbolj kaže, da si razumsko zamišlja in sklepa.

Neki prirodoopisec pripoveduje to-le: »Ko sem bil stoprav nekaj tednov star, si je oče nabavil majhnega, belega psička, ki smo ga imenovali Dash. Bil je

PES JAZBEČAR

ljivost, posnemanje, ponos, občutljivost, žalost, mržnja, ukrotnost, dobra volja, maščevalnost, zloba, veselost. Sigurno je tudi to, da živali, ki žive v trumah, kažejo večjo stopnjo duševnih sposobnosti nego samotarske živali.

Za vse navedene afekte najde pozorni opazovalec živalskega življenja dovolj dokazov. Ni treba pripisovati živa-

približno moje starosti in sva skupaj rasla. V tistih časih so še zibali otroke v zibelkah. Ko sem bil star nekaj mesecev, sem spal v svoji zibelki. V sobi ni bilo nikogar izvzemši Dasha. Tedajci me je nekaj vzbudilo iz spanja. Prebudivši se, sem udaril v jok. Dash, ki je medtem doimel položaj, je brž skočil k zibelki, se postavil na zadnje no-

ge, s sprednjimi pa me je zibal in pri tem toliko časa mimral, da sem znova zaspal. Mati mi je često pripovedovala o tej dogodbi in pravila, da ni psa njih-če učil in vadil v zibanju.

Kateri lovec ne pozna pasje sramežljivosti, če zaiotite psa pri kakih nespo-odobnosti? V neki rodbini so imeli do- bro uvežbanega psa, ki se je s pose- nim veseljem valjal po mehkiem stolu. Dobro pa je vedel, da ljudje ne marajo te njegove razvade in je dal duška svo- jemu ugodju le tedaj, ko je bil ostal sam v sobi. Nekega dne je dobil nov trak okoli vratu. Bržčas mu je to uga- jalo in je od veselja skočil na prazen stolec za mizo, ki se je okoli nje zbraja vsa družina. Tedaj pa so vsi bruhnili v grohot in kužek je osramočen skočil z naslonjača in se skril v kot.

Kdor dolga leta živi z živalmi in se poslužuje njihove pomoči, ima veliko več možnosti, da prodre v zagonečno živalsko dušo in najde pri teh bitjih razumevanja in ljubezni. Mahuti (hlapci slonov) trde, da razumejo vsaj sto raz- ličnih znakov (z repom, z glavo, z ril- cem itd.), ki z njimi izražajo sloni svo- ja občutja. z druge strani pa tudi sloni razumejo in ubogajo povelja svojih vodnikov.

Tudi živali poznajo npravna čuvstva.

Človek je brez dvoma edino bitje, ki zavestno dela dobro ali slabo. V svo- jem dolgem razvoju iz prvotnih sirovih začetkov je izrabljaj dar govora za če- dalje bolj intimno sožitje v rodbini in plemenu; izmenjaval je misli in se po- časi povzpental k npravstvenim pojmom. Vzlic temu pa je človek z vsem svojim bitjem zakoreninjen v onem istem pri- rodnem svetu, v katerem se je razvija- lo vse, kar živi. V kolikor poznamo ži- valsko duševno življenje, lahko trdimo, da se najdejo pri živalih zarodki vseh človeških sposobnosti. Prvi, čeprav še komaj zaznateln svet njegove duše se zaznava tudi že na nizkih razvojnih stopnjah.

Pri živalskih vrstah, ki žive družab- no, opažamo celo sledove moralnih ču- stov. Požrtvovalna materinska ljubezen nas tu sploh ne preseneča; imamo pe- dokaze, da jo umejo nekatere živali prenesti celo na člane druge živalske vrste, na nesorodne živali. Že tu je za- rodek ljubezni do bližnjega. Schilling pripoveduje o mladem nosorogu, ki sta ga vzredili dve divji kozi. Nosorog se

je tako sprijateljil s svojima rednica- ma, da ju je povsod spremljal. To pri- jateljstvo je držalo tudi pozneje, ko so bili vsi skupaj v zooškem vrtu. Ljud- je, ki so videli to čudno družbo, so marsikaj ugibali, n. pr. da so divje ko- ze nosorogovi mladiči, ali da ima no- sorog te živalice za kosilo itd. Onim, ki mislijo, da imajo živali zgolj dedne in- stinkte, ni šio v glavo, da bi se utegnlo tudi med živalmi raznih vrst razviti čuvstvo, ki si ga lasti človek kot svojo izključno posest (in ki je prav za prav med ljudmi tako redko), namreč prija- teljstvo.

Po navadi zremo na živali kot na ne- ke oživilne stroje, predmet izrablja- nja in zatiranja, ne pa kot na poduše- vljena bitja, ki so zmožna tudi npravnih čuvstev in iskrene udanosti. Toda treba je opazovati samo psa in bomo videli, kakó se v njegovi notranjosti bore pri- rojeni nagoni s čutom dolžnosti, ki je sad vzgoje in neke počasi se razvija- joče, čeprav, kaj pa, zelo omejene in- teligence. N. pr.: Raziskovalec je dal zastražiti po psu šotor, kjer je imel razne zaloge živeža in je odšel. Tedajci se priklati volk, ki zavoha hrano in ho- če vdreti. Pes se postavi pred vhod in brani gospodarjevo imetje na življenje in smrt. Gospodar se dva dni ni vrnil; pes je sestradan, žejen in izčrpan zve- sto stal na straži. Lahko bi bil v šotoru izmuznil kako jestvino, da bi si utešil glad, toda čut dolžnosti mu ni tega do- volil. Ko se je gospodar vrnil in je vi- del pasjo zvestobo, ga je ganilo do solz.

Nikar pa se ne čudimo, če v živali, najsi je še tako vkrcčena, včasih prevla- dajo prirojeni instinkti! Ali je pri člo- veku drugače? Celo v najvišjih kultur- nih plasteh človeške družbe je za to dovolj dokazov.

Jan Hajšman (Praga):

Pisatelj, ki ga je narod proklel.

Življenska žaloigra Karla Sabine.

KAREL SABINA

Nadarjeni češki pisatelj, libretist znamenite opere *«Prodana nevesta»* K. Sabina je bil ob smrti — pred petdesetimi leti — izobčen in proklet od svojega naroda. Ali narod odpušča grehe svojih vodilnih mož? Naslednje vrstice skušajo pojasniti življensko žaloigro češkega romantika in nesrečnega bojevnika za socialno pravičnost.

Uredništvo.

Češki tisk se je nedavno spomnil žalostnega, za slovanske razmere v nekdanji Avstriji značilnega jubileja: Pred petdesetimi leti, 9. novembra 1877, je umrl v največji bedi, dobesedno od gladi, v mračnem obupu in v hudi sramoti, proklet od vseh, ki jim je bila dana srečnejša usoda, oden najbolj gorečih, bistrlih in resnično nadarjenih čeških ljudi — Karel Sabina. Umrl je pisatelj, čigar spisi se še dandanes čitajo, libretist, čigar libreto k Smetanovi *«Prodani nevesti»* poslušamo mi in ves svet še danes, publicist, ki ga lahko še v naših dneh postavimo za vzor bistremu, izobraženemu novinarju. Ponavljam: umrl je od gladi, 64letni starec. Za njegovo krsto je korakala peščica delavcev, zakaj oficieren narod je bil nesrečnika izključil iz svoje

sredine. Le delavec je stal ob njegovem odprtem grobu in se poslovil od Sabine, zahvaljujoč se mu za usluge, ki jih je bil storil delavstvu. Iz delavskih ust je prišel odgovor na očitek o Sabinovem izdajstvu: »Če bi bil Sabina izdajalec, bi bili jaz in drugi že dolgo v ječi.« Samo delavci še niso izgubili zaupanja vanj, samo oni so ga razumeli.

Sabinov primer je še danes v naši zgodovini osamel. Celo dandanes, ko so dostopni tajni policijski arhivi, vzbuja odmev in ognjevitve polemike. Nekateri Sabino zamujejo in obsojajo, drugi ga pojasnujejo in opravičujejo. Sigurno je, da je bil patološki pojav, pa tudi žrtev majhnih, suženjskih razmer. Prav tako je gotovo, da je bil surovo izkoriščen. Avstrijska policija je izrabila neizmerno bedo starega, vse življenje preganjane, od pomanjkanja in naporov v ječi otopelega moža in mu je ponudila denar. Sigurno je, da je Sabina dajal policiji poročila; kakšna, je danes že znano. Marsikaj so potegnili iz tajnih arhivov in tako so tudi Sabina poročila prišla na dan. Le-ta pa so takšna, da potrjujejo opravičevanje, s katerim se je bil nekoč Sabina branil. Sabina je zapustil ginljiv, strašen Zagovor, ki je prav za prav grozna obtožba vladajočega sistema v Avstriji in čeških mogotcev, ki so pustili, da je on z drugimi vred umiral od gladi; Sabinov zagovor obtožuje tudi češke politike, ki so — kadar jim je to prišlo — vzeli pri avstrijskih uradih obremenilne dokaze zoper Sabino in ga moralno uničili. Sigurno pa je, da Sabina ni nikdar s svojimi poročili škodoval Čehom, saj je dajal tako brezpomembne vesti, da niso mogle ničesar izdati in ne vreči nikogar uradom v žrelo. Niso povedale policiji nič bistvenega o češkem življenju. Zato je sigurno, da je Sabina v svojem Zagovoru govoril resnico in da zasluži odpuščanje.

★

Sabinovo življenje je bilo že od rojstva pravi pravcati roman bede in proletarstva. Rodil se je l. 1813. kot nezakonski otrok. Mladost mu je potekla v najskrajnejšem pomanjkanju. Imel je zares dovolj prilike, da s te strani kar najbolj temeljito spozna življenje. Zato je vsekdar čutil gorko simpatijo do naj-

revnejših, zatiranih ljudi; kaj čuda, če se je vedno nagibal k prenapetemu revolucionarstvu in če je bil vsekdar razprt s svetom ali vsaj vrlo neuravnotežen. Na začetku si je skušal olepšati skrajno bedne razmere in skriti resnico o sebi; pravil in pisal je, da je nezakonski sin nekega plemiča in je sploh skušal obdati svojo osebo z raznimi bajkami.

V dijaških letih se je silno ogreval za romantizem in za romantične doživljanje. Vneto se je udeleževal dijaškega, društvenega in literarnega življenja;

zdaj je stal v ospredju, zdaj sam vodil odločilno akcijo. Ze izza dijaških let se je mnogo ukvarjal s publicistiko. Pisal je v časnike, pri čemer ne pozabimo, da je bilo to v Metternichovih časih. Listi, ki je pri njih Sabina sodeloval, so bili napredni, to se pravi: revolucionarni. Opustil je vsučiliške študije in se ves posvetil časnikarstvu, publicistiki. Ko pa ni bilo v Pragi ni malo upanja, da bi si bil ustvaril magari beraško eksistenco, je šel na Dunaj in vstopil v uredništvo nemškega lista. Že po nekaj člankih ga je policijsko ravnatelstvo za zmerom izgnalo v Prago. Tu je živel zelo revno, vendar ni nehal goreti za svoje vzore; narobe, bil je še bolj goreč. Sabina je prvi navezal dejanske stike z živim nemškim literarnim svetom, zanimal se je za delavsko gibanje in za revolucionarske pokrete širom onodobne Evrope.

Leto 1848. ga je tolikanj razvnelo, da so jeli prevdarni, mirni od fanatičnega romantizma nezaslepljeni ljudje, med njimi n. pr. Havliček, obsojati njegovo podzemno in nevarno delovanje. Sabina se ni zmenil za to, bil je tako rekoč v svojem življu; govoril je na shodih, udeleževal se je javnega, društvenega in literarnega življenja, delal je v uredništvih listov tako čilo kakor redkokdo drug.

Leta 1849. je policija aretirala Sabino skupno s Gladkovskim in Fričem. Postavili so ga pred sodišče, obtožujoč ga zločina udeležbe pri veliki vstaji, ki jo je bojda snoval Bakunjin. Sabina je bil obsojen v smrt na vešalih. Bil pa je pomiloščen in so mu kazen izpremenili na 18 let ječe. Presedel je v najstrašnejših okoliščinah 8 let, do l. 1857, ko so bili politični kaznenci pomiloščeni.

Ječo je bil zapustil kot telesno zlomljen, 44leten stavec, ki se mu je v Pragi marsikdo izogibal, ki ga niso poznali in ki mu ni hotel nihče pomoči ven iz strašne bede, v katero ga je pahnila njegova gorečnost. Sabina pa se še ni udal. Vrgel se je znova v življenje; zahteve so mu bile izredno skromne in delal je kakor živina noč in dan. Povsod je bil, ne meneč se za policijo, ki mu je bila stalno za petami, saj brez njenega dovoljenja ni smel dati niti vrstice v tisk.

Iz te dobe poteka večina njegovih literarnih spisov, romanov, povesti in publicističnih sestavkov. Bilo je to v težkem razdobju češke književnosti, ko je večina starejših pisateljev izumrla mlajši pa so stoprav vstopali v življenje. V tem času je Sabina zanesel v če-

Sabinovo potrdilo, da je prejel 100 gld. za pot v izgnanstvo. Denar so zbrali sodniki in rodoljubi. Izročil ga je Sabini znani politik dr. J. Gregr, izdajatelj «Nar. Listov».

sko življenje ideje novega socializma in je jel — prvi na Češkem — delovati v delavskih in drugih organizacijah.

Leta 1870., ko so nastajali boji Staro-Čehov z novimi političnimi strujami in je bilo politično življenje tako zastrupljeno, kakor je bilo od tistega časa sem vedno in je še dandanašnji, se je jelo šepetati o Sabinovem izdajstvu. Takoj od začetka so stopali na plan mimo obtožiteljev tudi zagovorniki Sabine. Nastali so ostri prepiri, ki so trajali dve leti in so se končali l. 1872., ko je narodni tribunal, ki je Sabino sodil, dokazal, da je mož zares v policijski službi. Prisilil je Sabino, da se izseli med Nemce. Le-ta je privolil in obljubil, da pojde v Draždane. Revežu je bilo izplačanih na pot sto goldinarjev. O tem imamo originalen dokument s podpisom dr. Gregra, ki ga na tem mestu reproduciramo. Že med potjo v Draždane je čital v listih, da je bil javno zaznamovan s pečatom narodnega izdajalca. Zagrenjen se je vrnil kmalu v domovino, tudi zaradi tega, ker si v Nemčiji ni mogel ustvariti ekzisten-ce. Po strašnih petih letih bede in sramote je umrl. Že prej ga je bil »boljši« narod pokopal...

Mlajši rod takratnega češkega življenja je Sabino odpustil. Pesnik Vítězslav Hálek je pisal o njem l. 1870.:

»Pri nas je bil običaj, lasten samo škricem, da se zre na Sabino nekako čez rame, kakor da bi bil že s tem uničen. Toda iz književnosti ga ne bo mogel nihče izrezati, zakaj ondi se je zapisal s čvrstimi črkami. In če povem, da noben češki pisatelj ni tako delaven kakor je on, tedaj nam že to dejstvo samo veleva, da ga nekoliko štedimo, da ne rečem: spoštujemo.«

Tudi sloveči Jan Neruda se ni odvrnil od Sabine, tembolj, ker so takratni mogotci in vsega bogastva siti prvaki obtoževali na podoben način kot Sabino tudi Nerudo, seveda, povsem nedolžno; tudi o Nerudi so namreč trdili, da je v službi policije. Takratno ozračje je bilo nasičeno s strašnimi spletkami in podlostmi. Neruda, ki ga je vse to moralno zelo potrl in razgrizlo, tako-le opisuje onodobne razmere:

»Malopridnost je plesala kankan in »rodoljubje« ji je ploskalo. Strašno sem zbit in menim, da bi me malce drugačen vzduh, nekoliko prijateljske odkritosrčnosti zopet spravilo pokoncu. Preklicano težko se životari v sedanjih čeških razmerah. Človek nima mirnega, radostnega trenutka; povsod se reži mi-

zernost, laž s svojo budalostjo, zajedljivost impotentnih ljudi, zlovoljnost v pogledih in v besedah. In ljudstvo misli, da je res tako, meni, da je to moralna nujnost, zato se polagoma demoralizira, kviri in postaje čeda'je bolj nesposobno za odpor. Kako to boli! Vse nas obvladuje vročica ki nam ograža življenje!«

Sabina je napisal na zatonu svojega življenja »Zagovor«, ki pravi v njem med drugim tako-le:

»Močnejši od ljudskega glasu mi je glas lastne vesti in prepričanje da nisem skodoval ne narodni stvari in ne osebam ter da nisem nikogar spravil v nesrečo.«

Svoja dejanja pa motivira tako-le:

»— torej je bil obup tisti, ki me je vrgel v krog, v katerem leži moja krivda. Nemara bi bilo boljše, če bi se bil ubil, toda v mojem duševnem boju je zmaga'la misel, ki jo bodo samo misleci doumeli in dopustili... Iztrgati se v trenutku obupa iz rok oderuhov ne se odreči idealu, ki me je dolga leta spremljal celo v težko ječo in na kraj vislic, delovati še da'je po svojih zasnovah, s peresom in z besedo, ne da bi mi bilo treba izkusiti vsa ponižanja pisatelja, ki se mu vsiljujejo sedaj, ko so razmere v založništvu tako neugodne, ta misel me je obdajala kakor privid vrgla me v svoj vrtinec in me privedla h krivdi, ki se mi zdaj po enajstih letih dovo'j maščuje s tem, da mi zaradi nje očitajo stotine zločinov izdajstva, ki jih v resnici nisem bil storil...«

Slovstveni zgodovinar je napisal pred leti o Sabini:

»Človek Sabina je bil in je obsojen; pisatelj Sabina zahteva rehabilitacijo. Danes, ko je preteklo več ko četrto stoletje od teh dogodkov, lahko sodimo hladneje, brez predsodkov, zato pa tudi pravično.«

Ko sem prišel pred dvajsetimi leti v Prago in hodil po Olšanskem pokopališču, sem našel na zakotnem mestu docela porušen in pozabljen grob Karla Sabine. Blizu njega pa je bil takisto povsem pozabljen in razdrt grob Sabinovega najhujšega nasprotnika in nekoč srečnejšega prvaka češkega literarnega sveta Jakoba Malega. V moji knjižnici, pri čitanju, pa spomin na Sabino ni bil toli pozabljen in zapuščen kakor njegov grob. Kakor sleherni češki človek nisem mogel preko Sabine, marveč sem se celo rad vračal k njemu, že zaradi tega, ker je v njegovih literarnih spisih toliko

čistega altruizma, ki je danes tako redek in dragocen.

Češki narod očituje sicer mnogo pomirljivosti, umevanja, kriticisma; znano je, da pozablja tudi najtežje krivice. Pozabil je bil skoraj že vse strašne zločine, ki jih je storila proti njemu rimska Cerkev; kmalu bi se bil pomiril tudi s Habsburgi, ki so ga toliko časa zatirali in mu prizadejali najsurovejša nasilja in krivice; iz literature in publicistike se vidi, da je narod pomirljiv in uvideven

tudi nasproti krivcem krvave vojne. Čudno je tedaj, da je ta narod še vedno trd in neusmiljen nasproti nesrečnemu revežu Sabini. Samo posamezniki so povzdignili svoj glas v njegovo obrambo, a brez uspeha, brez odmeva. Nemara bo češki narod vsaj sedaj, po petdesetih letih, ko živi v srečnejših razmerah, doumel zlo usodo, ki je pognala Sabino v nesrečo in od življenja preganjanemu revežu dokončno odpustil njegovo krivdo!...

Podaljšanje življenja v rastlinskem svetu.

Če govorimo o podaljšanju rastlinskega življenja, lahko mislimo le na dvoje: ali se rastlina kolikor moči dolgo varuje pred smrtjo, dokler ne doseže normalne življenske dobe, ali pa ji podaljšamo življenje preko normalne dobe.

Prvo nas na tem mestu preveč ne zanima, saj se ume samo ob sebi, da lahko rastlina, ki jo skrbno varujemo pred škodljivimi vplivi, ki torej ostane zdrava, živi vse do dobe, ki jo je določila priroda. Škodljivih vplivov, ki krajšajo življensko dobo rastlin, je veliko. Opozarjam samo na pomanjkanje hrane, svetlobe, vode, čistega zraka, pa na številne zajedalce (parazite) iz rastlinskega in živalskega sveta, na skrajnostno vročino ali mraz, na strelo, orkane, povodnji itd. Vse te okoliščine lahko skrajšajo življenje posamezne rastline; ako jih preprečimo, živi rastlina še dalje. V tem smislu smo upravičeni, prav tako govoriti o rastlinski makrobiotiki, kakor se od Hufelanda sem govori o človeški makrobiotiki.

Mimo umetnosti, kako naj ohranimo rastlino zdravo vse do njenega naravnega pogina, nas mnogo bolj zanima druga umetnost, namreč: kako naj se življenje rastlin podaljša preko normalne starosti. Na tem področju se bomo seznanili z različnimi biološkimi pojavi rastlinskega sveta, ki imajo splošnejši in globlji pomen.

Rastlini se odtegnejo nekateri življenjski pogoji.

Aktivno življenje je mogoče zgolj ondi, kjer so dani nekateri vnanji pogoji: kisik, določena temperatura in redilne snovi. Če ni enega izmed teh osnovnih pogojev, tedaj aktivno živ-

ljenje miruje in rastlina, ki lahko delj časa vzdrži v tem abnormalnem stanju, preide v stanje navidezne smrti. Popolnoma posušeno žitno zrno ne raste, ne asimilira, se ne giblje in ne kaže tudi sicer nikakih življenskih znakov. Če pa ga posadimo v vlažno prst in če se mu nudi možnost, da ob ugodni temperaturi sprejme vase vodo, prične kaliti in rasti; bilka, ki se razvije iz njega, vzcvete, rodi sad in še tisto leto umrje. Če sem tedaj zrno delj časa varoval pred vodo, sem življenje v semenu skritega zarodka za toliko in toliko let podaljšal. Kaljivost semen pa traja le določeno dobo. Tako kalijo ječmenova, ovsena in pšenična zrnca po 10-letnem varovanju na suhem od 70 do 90 odstotkov, seme *nedotike* (*Minosa pudica*) pa celo 60 let. Če pa bi bili dani normalni pogoji, bi se bil embrij v žitnem zrnu kmalu razvil, še tisto leto dovršil svoj naraven razvoj in kot individuum umrl. Ako torej preprečimo kaljivost, lahko odgodimo razvoj bilke na več let, s čimer se skrito življenje rastlininega zarodka znatno podaljša. Kakor lahko prekinemo delovanje ure, če ustavimo nihalo, ne da bi pri tem uro pokvarili, prav tako lahko rastlinsko življenje docela ustavimo in ga zopet sprožimo šele po daljšem času, ko damo zarodku pogoje, ki so mu potrebni za razvoj in rast.

Enako je pri številnih bakterijah, pri trosih, mahu, čebulnicah, korenikah. Vse te rastline lahko ohranijo mesece, da, cela leta, življensko sposobnost, ako jim popolnoma odtegnemo vlago; kakor hitro nastanejo okoli njih ugodni življenjski pogoji, se vzdramijo iz navidezne smrti in brž dovršijo svoje življensko delo in dopolnijo starost. Ki jim

je bila dana. Po raziskavanju Nestlerja lahko nekatere trosne bakterije, *Bacillus vulgatus*, *B. mycoides* in *B. subtilis*, vzdrže čela desetletja navidezno smrt in ostanejo najmanj 92 let sposobne za življenje.

Razvoj rastline pa se lahko prepreči tudi z odtegnitvijo drugih osnovnih živlenskih pogojev, tako n. pr. s pomankanjem kisika in redilnih snovi ter z mrazom.

Če postavimo *bezeg* na jesen, ko odpade listje, v ledenico in ga pustimo tukaj leto dni ob nižji, nekoliko nad ničlo stoječi temperaturi, ne bo rastlina vzbrstela. Vegetacija se umetno prepreči in življenska doba zaprtih cvetov, ki bi se bili ob normalnih pogojih razvili že spomladi in po cvetju v posameznih delih odmrli, se podaljša vse do časa, ko bomo rastlino spet postavili v ugodno temperaturo.

V vseh navedenih primerih gre za to, da vsilimo razvoju rastline latentno življensko periodo, s čimer se podaljša njeno življenje oziroma življenje njenih posameznih delov.

Kako preprečimo cvetje in sadonost.

V naših vrtnarijah se čisto vzgaja rastlina, ki jo nepoučeni ljudje imenujejo »stoletna aloja«. V resnici je to *agava americana* in navadno ne doživi 100 let. V svoji domovini — Mehiki — ima važno vlogo; če ji namreč odrežemo čisto mlado cvetje, jame obilno curljati iz rane sladak sok, iz katerega pripravljajo Mehikanci svojo narodno pijačo »sulque«. V Mehiki dozori *agava* čez 8 do 10 let za cvetje, obrodi sad in potem usahne. V neugodni klimi kakor je n. pr. italijanska in francoska Riviera ali pa na dalmatinski obali, kjer se je rastlina aklimatizirala, odnosno v naših bolj severnih vrtnarijah, potrebuje — v razmerju s tem, koliko svetlobe in toplote se ji nudi — 20, 40 do 50, da, morda celo 100 let, preden se tako razvije, da se lahko razcvete, obrodi sad in nato konča svoje življenje. To je najbrže vzrok, da se ta rastlina imenuje »100-letna«.

Kakor znano, obstoje rastline, ki samo enkrat v svojem življenju cvetejo in rode sad, nato pa izginejo. Sem spadajo n. pr. kurja česnica, *Stellaria media*, jetičnik, *Veronica hederifolia*, *Mercurialis annua*, dalje take, ki obrode sad dvakrat, večkrat ali pa velikokrat,

tako n. pr. razno drevje. Prve je imenoval Hildebrand monokarpične, druge pa polykarpične.

Pri monokarpičnih — in sem spada *agava* — nastopi potem, ko rastlina odcvete in obrodi, popolna izčrpanost. Pred cvetom tvorijo *agavini* listi snov, ki je, kakor hitro zraste rastlina do svoje naravne velikosti, rezervna snov za razvoj cvetja. Dokler si rastlina ne nakopiči v svojem »skladišču« dovolj za cvet potrebne snovi, se ne razcvete. Pri *agavi* vidimo, da se v svoji vroči domovini razvije na to stopnjo že po 8 ali 10 letih, v naših vrtnarijah pa mnogo kasneje. Neugodne klimatične razmere namreč ovirajo asimilacijo, ki je počasna in rastlina lahko šele mnogo pozneje pripravi rezervno snov, potrebno za cvet in sad.

Potemtakem lahko življenje take rastline toliko podaljšamo, koliko odgodimo njen razcvet, zakaj za cvetjem pride sad in s sadom se konča njena »pravica do obstoja«, ker se vegetacijski organi popolnoma izčrpajo.

V naših vrtnarijah se rada goji *rezeda* (*Reseda odorata*), ki se ob pravkar opisanih pogojih razvije in pogine v teku ene same vegetacijske dobe. Če jo posejemo v zgodnji pomladi, se v poletju razcvete, rodi seme in v jeseni umrje. Ako pa zadržimo cvetenje, lahko ohranimo rezedino bilko 2—3 leta. V ta namen odstranimo že pri klijočem semenu vse stranske poganjke in morebitne cvetne osnove takoj odrežemo. Zaradi tega bo glavno stebelce izraslo daljše kot sicer; če hočemo, bomo dobili na ta način $\frac{1}{2}$ —2 m visoko stebelce. Kakor hitro pa jo pustimo na zaželeni višini, bo jela poganjati stranske mladike, toliko časa, da se bo razvil popoln vrh. Zdaj zavisi od eksperimentatorja, ali zopet zadrži razvoj cvetja. Ako prepreči razvoj cvetov, lahko podaljša življenje enoletne rastline na več let. Ob taki kulturi, ki jo je pisec teh vrstic preizkusil v mnogih primerih, se spodnje steblo čedalje bolj debeli in dreveni, vendar pa skuša po možnosti dobavljati še vedno znatnemu vrhu dovolj vode in redilnih snovi. Če hočemo lepo muravo (trato s nizko travo) ohraniti več let v prvotnem stanju, moramo travo večkrat pokositi, ker tako preprečimo, da bi pognala cvetje. Na enak način sem podaljšal življensko dobo sledečih rastlin: *Draba*

verna, Veronika arvensis, Petunia in Lobelia erinus.

Nekatere rastline žive normalno samo eno vegetacijsko dobo in nato usahnejo, ako pa jih posejemo v jeseni in prezimijo, se razcvetejo šele naslednje leto, zato jih štejemo k dveletnim

rastlinam. Sem spadajo Cineraria cruenta, razne vrste Calceolarij in dr.

V vseh navedenih primerih se tedaj podaljšuje rastlinsko življenje na ta način, da se z odgoditvijo cvetenja odgodi tudi od narave določena doba smrti. (Po dr. H. Moltschu.)

Oče in hči.

Korespondenca Leva Tolstega z njegovo najljubšo hčerko Mašo.

Založništvo Rotapfel v Curihi in Lipskem je dalo na svetlo L. N. Tolstega korespondenco z njegovo najljubšo hčerko Marijo (Mašo). Maša je bila po izjavi samega Tolstega edini član njegove rodbine, kateri je pisatelja razumel. Korespondenco je pripravil za natis Pavel Birukov. V pesmi omenjena Tanja je najstarejša hčerka Leva Nikolajeviča, Kolja (Nikolaj Obolenskij) pa je ženin Maše in njen poznejši soprog.

Bistvo zakona.

18. dec. 1896. Ljuba, preljuba Maša, baš sem prečital pismo, ki si ga poslala Tanji. Pišeš ji, da ti je žal, ker si mi razodela svoje komplicirano duševno stanje. Jaz, glej, pa sem vesel in sem ti celo hvaležen. Vse kar omenjaš razumem, in nimam nič pripomniti k tvoji nameri, katero obvlada stremljenje po zakonu. Kaj je boljše in kaj slabše, tega ne more povedati nihče, ne ti ne jaz: s tem ne merim na zakon kot ustanovo, ampak na moža. Kolikor se utegnem spominjati, sem že nekoč razložil tebi ali Tanji, da je zakon posvetna zadeva in da jo je treba s tega vidika presojati. S Koljo bosta potrebovala precej denarja, da bosta mogla izhajati.

Eden poglavitnih vzrokov, ki te žene v zakon, so otroci. Imeti deco in trpeti pomanjkanje — to je težka zamena ter pomeni žrtvovati svobodo in mir za najtežje muke. Kako sodita s Koljo o tem? Kaj misli on? Kje in od česa hoče živeti? Kje se mislita naseliti? Vse to je treba preudariti in sicer tako preudariti, da se ne bo zdelo prav samo vama dvema, ampak tudi drugim, ki jim je vajina sreča pri srcu. Ali nameravata prositi, da se ti izplača tvoj

del dedščine? Kam in v kakšno službo pojde Kolja? Izbiš si iz glave, da se bo moje razmerje napram tvojemu možu izpremenilo, če pojde v državno službo in da boš imela v mojih očeh drugačno ceno, če se boš odpovedala svojemu deležu. Ljubim te preko vsega tega in nobena tvoja slabost ne more moje ljubezni do tebe oslabiliti. Jaz sam sem poln napak in se zavedam, da se jim ni mogoče vedno ustavljati. Povem ti pa: ta sovražnik me s svojo zlobno močjo meče ob tla, teži na meni — jaz pa kričim in se mu upiram, nočem se mu podati. Komaj zmagam nad njim, že vem, da bo kmalu zopet nad menoj. Vem, da boš tudi ti storila isto — in prav je tako! Samo «preudariti treba, dobro preudariti». Izvzemši smrt, ni v življenju nobenega tako pomembnega, odločilnega, vsega izpreminjajočega dogodka, kakor je zakon. Zdravstvuj, ljubček moj; poljubljaj te tvoj oče L. T.

Ideal in življenje.

Decembra, 1896. Ljuba Maša, dvakrat sem ti začel pisati pismo in oba-krat sem list raztrgal: prvič nisem bil razpoložen za pisanje — drugič ne čutim v svoji duši jasnosti glede tvoje zadeve. Ugenila si, da vidim v tem korak nazaj — toda po drugi strani se veselim, da ti bo sedaj življenje lažje. Potisnila si svoje ideale v stran ter si jih združila z višjimi nagoni (mislim na otroške). Moj čut do tebe, do duhovnega v tebi, do tega, kar mi je v tebi drago — ostane taisti, ker sem uverjen, da baš duhovnost ne bo nikoli odnehala. Sicer pa kdo ve! Izginiti ne more, za-stre pa se lahko. Nu, če bomo živeli še kaj časa, bomo videli! Izven vsakega dvoma pa je, da te ljubim takšno kot si takšen kot sem. Prav je, da

Kolja razmišlja in da razume težkoče praktičnega življenja. Vendar ne mislim več, da bo tako. Sedaj vidiš, kako nejasno mi je v glavi in srcu. Ni mi dobro, ker ne morem delati in tudi v pohajkovanju ne najdem ugodja. Poljublja te L. T.

Nazaj k naravi.

12. januarja zjutraj, 1897.

Čitaj to pismo sama.

Ljuba Maša, čeprav poredkoma govorim s teboj, kadar si tu — sedaj, ko se ne počutim dobro, zelo hrepenim po tvojem sočustvovanju. Med vse mi člani rodbine si ti edina, ki me razumeš. Ti čutiš z menoj, čeprav imaš mnogo opravka z lastnim življenjem in z lastnimi zadevami. Življenje moje okolice, katerega se udeležujem s svojo navzočnostjo, bodisi, da delam to iz neke potrebe ali iz lastne slabosti — ta odsotnost pametnega in ljubečega zanimanja za soljudi in sploh za kake koristi, če izvzamem čisto živalske reči — obleko, hrano, igro in posredstvom denarja v nič dejano delo — vse to mi postaja

časih tako zoperno, da me duši. Najrajši bi kričal in jokal, pa vem, da ne bi s tem dosegel ničesar, ker nikomur ni mar, kaj čutim, ne glede na to da se sploh nihče za to ne briga. Včeraj sem poslušal razgovore pri obedu: ene zive besede ni bilo v njih! Same neslane šale, medsebojna neljubeznivost, monologi, ki nimajo ničesar skupnega. Kako me to odbija in kako hudo mi je, da se ne morem premagati in storiti ničesar, kar bi me oprostilo vsega tega! Se misliti ne morem na to, da bi svoja zadnja leta, mesece in dneve preživel v miru in brez take sramote.

Ne vem, kje tiči vzrok in kje učinek; tudi ne vem, če ne izvira to iz tega, ker se ne morem navdušiti za nobeno delo, da bi na ta način omotvilil svojo bolečino. Težko mi je pri srcu ter iščem sočutja. Ti si razdrobljena in razboljena od tvojih lastnih zadev in jaz ti razkrivam še svoje rane. Dovolj, da trpiva skupaj! Povej mi, kaj te teži. Skušal bom razumeti tvoje bolečine. Kar me tako posebno boli, je napetost, ki jo povzročajo abotnosti in malenkostne odvratnosti. L. T.

Finska, dežela jezer. O nje kulturi in gospodarstvu.

Ustava in politične razmere.

Finska je republika s predsednikom na čelu, ki ga voli ves narod na 6 let. Predsednika voli 300 elektorjev. Le-te izvoli ljudstvo v dneh od 15.—16. januarja, mesec nato, t. j. 15. februarja, pa se elektorji sestanejo in pod predstvom državnega ministra izvolijo predsednika.

Ustava določa, da mora predsednik poklicati v državni svet po najmanj dva jurista. Od pravosodnega kancelarja ali ministra se po ustavi zahteva znanje prava in pravne stroke. Dodeljen mu je še drug justični kancelar kot namestnik. Pravosodni kancelar ima mnogo pravic in nastopa kot nekak kontrolni organ, ki pazi na to, da vse oblasti in uradniki izpolnjujejo zakon in svoje dolžnosti. Nadalje nadzira državne pravdnike in je upravičen prisostvovati sejam Državnega sveta in vsake oblasti ter ima pravico vpogleda v vse protokole teh sej.

Justični kancelar nadzira tudi poslovanje Državnega sveta, posameznih ministrov in nastopa zoper slednje kot tožnik. Prav tako lahko nastopa zoper predsednika republike, če bi bil v svojem poslovanju protizakonit.

Finska ustava zahteva nadalje, da ima poslanska zbornica izvoliti po volilnih predpisih, ki veljajo za volitev predsednika, justicijarja t. j. moža, ki je priznan jurist. Ta ima slične pravice, kakor justični kancelar razen pravice obtožbe ministrov in predsednika. To pričuje, kako visoko je razvit pri Fincih pravni čut in s kako skrbjo pazijo, da se ne bi na najvišjih mestih počenjale nezakonitosti.

Zakonodajna oblast je v rokah poslanske zbornice, ki šteje 200 članov. Volijo se na 3 leta po splošni in enaki volilni pravici, ki jo ima vsak moški in vsaka ženska stara nad 24 let.

V parlamentu so zastopane naslednje stranke: komunisti (18), socialni demo-

krati (60), agrarci (42), švedska stranka (21), konservativci (38) in liberalci (21), tako, da se deli zbornica v »bele« in »rdeče« (Podatki so iz l. 1925).

Državna jezika sta v smislu § 14 ustave finski in švedski.

Nekaj o finski kulturi, slovstvu in umetnosti.

Na Finskem je tudi ljudstvo na kmetih razmeroma zelo naobraženo. V šolah se

Väinämöinen-u, bogu petja in predstavniku finskih bogov ter druge mitične in čarovniške pesmi, ki ljubijo poosebljenje naravnih sil, imajo otožen značaj. V njih ni najti surove sile skandinavske narodne poezije.

V oddaljenejših pokrajinah dežele, kjer so se ohranili stari poganski preostanki, se je posrečilo nekaterim patritiotičnim možem najti celo sledove

Tovarna celuloze v Enso.

obvezno podučujejo finski, švedski in nemški jezik, izmed ostalih obveznih predmetov pa je omeniti *nauk o higijeni in abstinenca*. Za najvišjo izobrazbo skrbita narodni univerzi v Helsingforsu (od l. 1828.) in Abo (od l. 1921.) ter švedska univerza v Abo (1919). Analphabetov Finci skoraj da nimajo (0,7 %).

Finski jezik spada v finko-ugrsko skupino. Od finskih dialektov je najpomembnejši karelski, ki ga govori v severnem delu proti Laplandiji in tja do Belega morja naseljeno ljudstvo. Karelsčina je že bolj samostojen jezik nego narečje. Že v davni dobi so morali Finci posneti iz okoliških germanskih jezikov nekatere germanske besede, ki so zaradi zelo starih oblik velike važnosti za proučevanje zgodovine germanskih jezikov.

Finci imajo prav tako kakor Srbi, bogato *narodno pesništvo*. Pesmi o starem

stare finske epike; tako predvsem v pokrajini Kareliji, kjer je učenjak Lönnrot zbiral vse po ustni tradiciji ohranjene mitične speve ter jih izdal v znamenitem epu »Kalevala«. »Kalevala« je zrcalo poezije finskega naroda, Lönnrot pa zadnji pravi Laulaja (narodni pevec). Delo, ki ga je dovršil ta učenjak, je herojsko; če pregledamo obseg eposa, ki vsebuje v izdaji iz l. 1849., 50 spevov v 22.793 verzih, spoznamo tudi neminljivo zaslugo učenjaka za finsko poezijo.

Lönnrot je bil sin revnega vaškega krojača. Ko je oče poslal nekega dne v aprilu l. 1802. svojega četrtega sina k sosedu h krstu, je slednja na dolgem potu in radi silnega snežnega meteža pozabila ime, ki ga je želel oče dati svojemu otroku; pastor je moral zato pogledati v koledar, nakar je krstil otroka za Elias-a. Tako je pričel Lönnrot življenje, ki je bilo vse prej nego udobno.

Rasel je v revni koči in živel od kruha, če ga je imel. Ko mu je pa tudi kruh pošel, je stradal. Vojna ga je končno poglala še prosjačit in fantič šestih let je hodil tedaj od hiše do hiše. Vzlic temu pa je vneto prebiral tri knjige, ki jih je imel na razpolago: sveto pismo, pesmarico in katekizem.

Kot desetletni deček je prišel v šolo, učil se švedskega jezika; kmalu pa je moral zopet domov k svojemu očetu, da mu pomaga pri delu. Posrečilo se mu je, da je ponovno prišel v šolo, to pot v glavno mesto. Učil se je marljivo, dasiravno si ni mogel kupiti knjig. Izposojeval si jih je od svojih tovarišev ter si je tri leta pomagal s tem, da je opravil vseučiliškemu slugi za bore beliče vsakršno delo. Preganjan od stiske pa je kmalu moral zopet domov.

Slednjič se ga je usmilil pastorjev pomočnik in na njegov nasvet je hodil po starem običaju 17letni Lönnrot, kakor nekoč Luther, od hiše do hiše, s silo premagujoč svojo ponižnost in boječnost, pel psalme in zbiral žito, iz katerega so potem doma pekli kruh. S tem preskrbljen je odšel v gimnazijo. Ko mu je vsa zaloga kruha pošla, je dobil mesto v neki lekarni. Podnevi ni imel časa, ponoči pa se je učil tako pridno, da je z dvajsetimi leti že obiskaval univerzo. Študentovska korporacija, v katero je

hotel vstopiti in ki je l. 1921. slavila stoletnico Lönnrotovega rojstva, ga prvotno ni hotela sprejeti, češ da je v svoji šolski dobi opravljal nizkotna dela.

Šest let nato, v poletju 1828, se je odpravil magister Lönnrot, ki se je posvetil medicini, prvič na potovanje. Šel je zbirat narodne pesmi. Obleden v kmeta, s 100 papirnatimi rublji v žepu je potoval peš po svetu. Izdajal se je za kmečkega sina, ki bi rad obiskal v Kareliji svoje sorodnike. Čestokrat se mu je pripetilo, da so ga imeli za potepuha, da, celo za razbojnika. Večinoma pa so ga sprejemali gostoljubno. V vaseh je zbiral ljudstvo okoli sebe in poslušal pesmi. Takrat se je zdel samemu sebi — kakor je pisal v svojem dnevniku — da je »drugi Orfeus«, ali »novi Väinämöinen«. Ko je slednjič zbral dovolj pesmi, jih je izdal v knjigi »Kantele«.

Drugo Lönnrotovo potovanje je prekinila vest, da se je v Helsingforsu pojavila kolera. Lönnrot se je vrnil, zdravil bolne, sam težko obolel, slednjič pa le srečno ozdravil in prestal doktorski eksamen. Kmalu nato se je naselil kot zdravnik v nekem oddaljenem, gospodarsko skromnem distriktu, ki si ga je bil izvolil samo zato, da je bil kolikor mogoče blizu narodu in kraju, kjer se pojo narodne pesmi. Ob njegovem pri-

Delavska stanovanja v Karhuli.

hodu je nastala v okolici lakota in ž njo vred epidemija, ki jo je leto dni pobijal in ponovno težko obolel.

Na tretjem potovanju je že zbral toliko pesmi, da jih je združil v epično enoto in koncem leta 1833, spisal »zbirko pesmi Väinämöinen-a«, okrog 5.000 verzov v 15 spevih (runah). Dve leti nato, l. 1835., je nastala iz tega prva tiskana izdaja »Kalevale«, »stare Kalevale« imenovane, z več kot 12.000 verzi v 32 runah.

Potovanja so se množila; pomagali so mu tudi druvi in l. 1849. je izšla druga

ski. Ko je bil še študent in dve leti domači učitelj v jezerskih pokrajinah notranje Finske, pa je spoznaval in proučeval finski narod in je ob tej priliki našel starega veterana iz vojne l. 1808.—1809., katerega si je izbral za naslovnega junaka svoji pesniški knjigi »Praporščak Stahl«. Nekaj časa je bil vseučiliški docent v Helsingforsu, kasneje pa se je nastanil kot gimnazijski profesor v Borgu. Njegov dom je postal kmalu torišče finskih in inozemskih umetnikov, finski študentje pa so bili njegovi vsakdanji gosti. Tu je ustvarjal in pisal.

Na FINSKEM: Poljski delavci in delavke pri kosilu.

izdaja eposa s približno 23.000 verzi v 50 runah. Ta epos je šele sedaj s popolnitvijo liričnega in magičnega materiala združil vse tri glasove narodne pesmi: epiko, liriko in čarovniški izrek v resnično harmonijo in se predstavil kot velika, silna enota.

Dr. Lönnrot je poslednji veliki finski Laulaja, nesmrtno je njegovo ime, nesmrtno njegovo delo. Umrl je l. 1884.

Izmed znamenitih finskih pesnikov je imenovati Ivana Ludvika Runeberga, ki je pesnikoval v švedskem jeziku.

Runeberg je bil rojen 5. febr. 1804 v majhnem živahnem pristaniškem mestu Jakobstad-u v severozapadni Finski. Njegovi stariši so bili pravi Švedi, zato je pesniški jezik Runebergov tudi šved-

Že potem, ko je izšel prvi del »Praporščaka Stahl-a«, je potoval v Stockholm, kjer so ga Švedi, priznavajoč to knjigo za svoje nacionalno delo, triumfalno sprejeli. Odklonil je mesto univerzitetnega profesorja v Upsali in ostal rajši med svojimi študenti. Umrl je leta 1877.

V »Praporščaku Stahlu« je opeval dejanja in junaštva finskega naroda v tragični vojni leta 1808.—1809. Delo sestoji iz vrste na zunaj-nevezanih pesmi, velikih razlik v obliki in razporejenju in ne poda cele vojne v njenem poteku, temveč se omejuje zgolj na pomembnejše dogodke in osebe v tej vojni. Iz dela blesti vroča domovinska ljubezen; v posameznih pesmih opisuje ves finski na-

rod od vojskovodje do potepuha, s čimer je dobilo delo značaj nacionalnosti. Mimo pripovedujočih pesmi zazveni zdaj pa zdaj pretresujoča lirika; vsak verz pa je mojsterski po obliki in jeziku.

Po smrti Runeberga so mu Finci postavili v Helsingforsu prekrasen spomenik.

Dr. Wolrad Eigenbradt pravi o Runebergu: »Opirajoč se na švedsko literaturo, pod vplivom *srbške* in finske narodne poezije, Homerja, Ossiana, Goetheja in Uhlanda je ustvaril Runeberg v liriki, drami in eposu svojemu narodu celo narodno literaturo.

Najpomembnejši še živeči finski kipar je Väinö Altonen, ki je pred kratkim izdelal Nurmijev kip. Nurni je prvo moško telo, ki ga je vliil umetnik; statua je visoka 2,20 m in stane državo 60.000 mark, t. j. ca. 105.000 Din.

Finska mesta.

Glavno mesto Finske je od l. 1812. *Helsingfors* po finsko Helsinki. Mesto leži na severni obali Finskega zaliva in šteje 200.000 prebivalcev. Tu je sedež vlade, velike industrije, zlasti ladjedelnic, trgovine ter pomorskega in kopnega prometa.

Mesto je bilo ustanovljeno l. 1550., lice pa ima povsem evropsko in moderno. Ko je Helsingfors postalo glavno mesto Finske, je bila tja prestavljena l. 1640. v Abo ustanovljena univerza.

Vhod v pristanišče čuva prvovrstno utrjeni Sveaborg, imenovan severni Gibraltar. Od l. 1918. je njegovo oficijelno ime: Suomenlinna.

Življenje v Helsingforsu očituje značaj velikega mesta. Nekatere stavbe so presenetljivo lepe, tako n. pr. kolodvor s pošto, narodno gledališče (drama), ruska katedrala, vseučilišče s knjižnico, zbornica i. t. d. Glasbeno umetnost predstavlja opera, ki je edina v Finski in v kateri so zbrani najboljši domači pevci in godbeniki.

Drugo največje mesto je *Abo* (finsko se imenuje *Turku*), ki leži v jugozapadnem delu države. Abo je pristanišče, šteje 60.000 prebivalcev in ima živahno trgovino z lesom. Veli za »zibelko finske kulture« in sega s svojim nastankom daleč v finsko zgodovino. Na kraju, kjer leži sedaj mesto, se je že v poganskih časih živahno trgovalo. L. 1557. so pristali na obali švedski križarji. L. 1249. je bil ustanovljen tu samostan kot prva

šola v deželi. Znamenit je grad v Abo, bivša utrdba, katero so sredi 16. stoletja uporabljali kot дворец vojvode Ivana, Gustava Vaze drugega sina, za njim kralj Ivan III. in njegova poljska žena, kraljeva hči iz hiše Jageloncev. Pod švedskim gospodstvom je bilo mesto Abo glavno mesto Finske.

Ob ruski meji je glavni kraj Viborg (finsko Viipuri) s 30.000 prebivalci.

Najvažnejše naselbine v notranjosti države so: *Tampere*, ležeč ob slapu, zato ima živahno industrijo (fors — švedska beseda, pomeni: slap); šteje 48.000 prebivalcev in je največji industrijski kraj v državi. Nadalje mesto *Uleaborg* po finsko *Oulu*, 22.000 prebivalcev; trguje mnogo z lesom. *Kuopio*, 19.000 prebivalcev, oddaljeno od Helsingforsa 16 ur z brzovlakom. Blizu mesta je 200 m visoki hrib *Puijo*, s katerega se vidi 50 kilometrov naokoli. Kamor seže oko, so sami gozdovi, otoki in jezera. Hrib radi posečajo domači in inozemski turisti.

Ob severnem koncu Botniškega zaliva je obmejno mesto *Tornea*, kjer traja najdaljši dan 24 ur. Polnočno solnce pa je mogoče videti šele s hriba *Aavasaksa*, oddaljenega 75 km od Tornea. Ker železnica ne pelje dalje nego samo do *Karunki*, se mora do hriba z vozom ali avtomobilom. Priporočljivejši kraj je v tem pogledu *Rovaniemi*, odnosno hrib blizu mesta, po imenu *Ounasvaara*. Do *Rovaniemi* je od mesta *Kemi* zgrajena železnica in je potovanje k opazovanju polarnega sija najugodnejše.

Južno od Tornea leži mesto *Vaasa* (23.000 prebivalcev), v osvobodilni vojni Fincev proti ruskim boljševikom l. 1917, nekaj časa glavno mesto.

Pot v Laplandijo je najzanimivejša od *Rovaniemi* z avtomobilom do *Sodankylä*, preko *Ivalo*, *Köngäs* (*Boris Gleb*) v *Petsamo*. Iz *Köngäs* drži pot preko *Kirkenäs*, *Wadsö*, Severni rt itd., kjer pelje od *Köngäs* do *Kirkenäs* najsevernejša železnica sveta.

Gospodarske razmere.

Večji del finskega prebivalstva je zaposlen v poljedelstvu, dasi zanj zaradi klimatičnih prilik razmere niso najugodnejše. Prav neznamen del površine je primeren za poljedelstvo (niti ena desetina ni obdelana), večino zemlje pokrivajo gozdovi, vode in močvirje.

Poljedelska zemlja je razdeljena na male posestnike in zakupnike. Poglavit-

ni proizvodi so žitarice in sicer rž, oves, ječmen ter na jugu nekaj malega pšenice. Donos, izvzemši oves ne more kriti domačih potreb, zato jih morajo uvažati. Za prebivalstvo je jako važna produkcija krompirja pa tudi repe se pridelata dosti. Za tekstilno industrijo daje dežela mnogo lanu.

Gozdovi so za narodno gospodarstvo velike važnosti, da, celo večje od poljedelstva, zakaj v bilanci zunanje trgovine je Finska v poljedelskih proizvodih pasivna, trgovina z drvmi in lesom pa daje aktivno postavko, ki je čedalje večja.

Finska je med vsemi evropskimi državami razmeroma najbolj pokrita z gozdovi. 55 odstotkov vseh gozdov pripada državi, ostalo pa je last občin ali zasebnikov. Gozdovi obstoje po večini iz smrek, borov, brez, jelš, najdeš pa tudi bukke in hraste.

Živinoreja je važna panoga narodnega gospodarstva, ki je takisto aktivna. Največje važnosti je gojenje goved. Proizvaja se mnogo sirovega masla in sira, ki se izvažata preko Hangö ob Finskem zalivu. V primeri s številom prebivalstva je jako veliko število goved (nad 1.000.000 in skoro 1.500.000 ovac). Poleg konj, ki so majhni, trdni, močni in vzdržni, so zelo razširjeni severni jeleni, katerih je približno 130.000. Zelo napredno je čebelarstvo. Ribolov je velike važnosti za prehrano prebivalstva, tako morski kakor tudi rečni in jezerski. Finska ima tudi rudnike. Nekaj zlata se dobiva v pesku jezera Enare, ki leži na skrajnem severu, nekaj malega je tudi bakra, žvepla, magnezita ter železa, ki ga v novjšem času zelo živahno izkopavajo. Premoga ni in tudi železa ne v toliki meri, da bi se bila industrija lačje razvila. Finske lokomotive so kurjene z lesom, kar je opaziti pri brzini zlasti pri brzovlakih, ki vozijo v primeri z našimi zelo počasi. Deloma je kriv tudi mehak, močvirnat svet, po katerem je speljan tir. Prebivalstvo uporablja kot gorivo les in šoto, kot gonilno silo v industriji pa vodni padec. Industrija, ki izkorišča številne slapove, je sicer še malenkostna in nezadostna, a je vendar v lepem razvoju. Industrijska središča so mesta Tammerfors, kjer izrabljajo za gonilno silo tamkajšnje slapove, Helsingfors in Jakobstad. Na prvem mestu je lesna industrija, ki zaposluje 42 % vseh industrijskih delavcev. Vseh žag v deželi je približno 700.

Med industrijami, ki so v zvezi z lesom, je najpomembnejša papirna industrija, ki je v normalnih časih izdelovala približno 3.000.000 kvintalov papirja, od katerega se je polovica izvažala. Dobro je zastopana industrija življenjskih potrebščin, n. pr. sirovega masla, sira, piva (samo 2 % alkohola), sladkorna industrija, tobak, ki ni državni monopol. Finska ima največjo evropsko tvornico za papir v Kymmene.

Tekstilna industrija je majhna, po večini bombažna, in ne krije domačih potreb. Tudi metalna industrija še ni visoko razvita, dasi izdeluje dobre poljedelske in električne stroje, zlasti stroje za ladje. Napreduje posebno industrija, ki obdeluje kamenje, zlasti granit, ki ga ima država v izobilju.

Prometu služi 28.000 km dobrih cest, nad 4.000 km železnic, reke in prekopi. Vodna pota so za notranji promet velike važnosti; skupna dolžina plovnihi rek ter prekopov presega dolžino železnic. Med železnicami je največjega pomena proga, ki vodi iz Viborga ob ruski meji preko vse države skozi Helsingfors, Tammerfors v Tornea in od tam dalje na Švedsko, s katero je dobila Finska zvezo šele l. 1919.

Za zunanjo trgovino je Finska zgradila malo, a lepo mornarico, ki šteje kakih 80.000 ton (polovico naše) in vzdržuje zveze z Evropo, Ameriko in vzhodno Azijo. Lega ob Vzhodnem morju ima tudi velik pomen za trgovino, ki je živa posebno z Rusijo in Švedsko, pa tudi z Nemčijo in Dansko. Vel. Britanijo in Unijo.

Takoj po osvobojenju je Finska uvedla pomorski oceanski promet. Značilno za finsko zunanjo trgovino je, da je v uvozu in izvozu vezana le na malo število držav.

Aleksander Toman.

Kako smo začeli v Ameriki izdajati slovenske časnike.

Naši listi so že večkrat pisali o slovenskih ameriških časnikih. Sodbje o njih niso bile nič kaj laskave. Slovenci imamo navado, da hitro o kakih stvari govorimo ali pišemo, tudi če je nič ali le površno poznamo. Kritika — po domače zabavljanje — je bistvena poteza naše narave. Nič nam ni po volji, vse se mora potegniti v blato, čeprav je imel oni, ki je kako delo ali stvar ustvaril, najboljše in najplemenitejše namene. Koliko slabega se je že pisalo o naših narodnih buditeljih in prvakihi! Kritikastrji, ki danes uživajo dobre posledice trudapolnega delovanja teh pravakov, si pač ne morejo misliti, kako težko je bilo orati ledino na narodno-kulturnem polju.

Nič boljše ni bilo slovenskim časnikarjem v Ameriki.

Pred nekako štiridesetimi leti sem dobil iz Pueble, v državi Colorado, v New York, sledeče pismo:

»Dragi rojak!

Bral sem v slovenskih listih nekaj Vaših člankov, ki so mi bili prav všečni; koj sem si mislil, ta mož bi bil pa za nas. Jaz sem namreč lastnik in urednik lista »Mir«, ki izhaja v Pueblo. V prilogi Vam pošiljam par komadov, katere preglejte. Jaz imam za pisanje precej nerodno roko in tudi moram večkrat potovati, da razširim list in da na-

berem denar, ki ga za izdajanje lista potrebujem.

Jaz Vam ponudim, mesto urednika in sicer pod tem pogojem, da Vam pošljem vozni listek iz New Yorka do Pueble in Vam plačam tedensko 15 dolarjev.

Upam, da bodele pod temi pogoji prevzeli uredništvo in me o tem takoj obvestili.

S spoštovanjem
M. K.

Želel sem spoznati kolikor mogoče velik del Zedinjenih držav, zato sem takoj odgovoril, da mesto prevzamem. Pregledal sem poslane izvode časnika »Mir«. Papir je bil slab, črke starokopitne, oblika velike ameriške vrste. Vsebina: malo politike, preplonkana tvarina iz domačih slovenskih listov, nerodni dopisi rojakov — delavcev v Ameriki in »last but not least« (če se more pomen te fraze tu rabiti): »brumna« tvarina, ki je polnila več kot polovico celega lista. Bili so to posnetki iz življenja svetnikov, »Nebeškega vrtnarja« in gradivo slične vrste. To je potekalo iz peresa župnika, ki je bil predstojnik ondote slovenske fare.

Zame ni bil ta del nič kaj razveseljiv, ker prav v tej smeri moje duševne zmožnosti zelo šepajo. Pa sem si mislil: naj to pot višja sila obrača, jaz bom pa obrnil — če ni šment!

Ko sem pregledaval »Domače novice«, se mi je list že bolj prikupil, ker mi je na več mestih prav krepko posčeegetal dobrovoljne mišice in mi prijetno razrahiljal živce. Nekoliko primerov:

»Naš vrli rojak Matevž Juncar je zgubil svojo ljubljeno hčerko, staro šele dva meseca. Ljubi Bog jo je poklical k sebi. Ker sta pa Matevž in njegova Metka krepka Belokranjca, bodeta gotovo pridno gledala, da jima štokrlja prinese nadomestilo za bridko zgubo.«

»Naš vrli rojak in predplačnik Juri Prihek je pred par dnevi peljal svojo brčko nevesto Mino pred oltar, kjer jih je naš gospod župnik zvezal v en par. Pri tej priliki jih je pozdravil tudi z lepim nagovorom ter jim priporočal pridno vršenje sladkih zakonskih dolžnosti, kot bogudopadajoče delo. Videlo se je, da je Mino ta govor ganil, ker je solznih oči s sladkim smehom živahno prikimala besedam častitega župnika.«

Na drugem mestu je bilo tiskano:

»Našega prijatelja in predplačnika Janeza Geča je obiskal božji blagoslov in njegova ljubljena žena mu je povila 12 funtov težkega fantka, za kar ga vsi drugi zakonski možje v naši naselbini zavidaajo. Vrli Janez je povabil svoje prijatelje, med katerimi smo bili tudi mi, na malo veselico, da da duška svoji radosti. Miza se je kar prigibala jedil in pijače, ki so jo težili. Ni čuda, da imamo mi, ko to pišemo doma, takega mačka, da nam po glavi vse brenči in da se črke, ki jih pišemo kar ena v drugo mešajo, tako, da bodo komaj čitljive, ko pridejo našim bralcem in predplačnikom v roke.«

In zopet:

»Pokopali smo našega rojaka in predplačnika Gregorja Rivca, ki se je pri plavžu smrtno ponesrečil. »Društvo vitezov sv. Jurija«, katerega član je bil, mu je izkazalo zadnjo čast. To društvo, katerega člani smo tudi mi, je cvet naše Jednote. Širmi kap in pozlačeni badges (društveni znaki) so se v svitu solca bleskeali kakor frišni kravji dr. l.«

To naj zadostuje v dokaz, da list ni skrbel samo za dušni blagor bralcev in naročnikov, ampak da je tudi skrbel za smeh in zabavo.

Ko je dospel listek za vožnjo po železnici, sem se odpeljal na mesto, kjer mi je bila naloga polniti s štivom predale »Mira«.

Srečno sem dospel v Pueblo, ki leži na zapadu Zedinjenih držav, v pokrajini, ki jo Američani imenujejo »wild and woolly west« (divji in volneni zapad). Peščena puščava, v daljini s snegom pokriti dolomitni vrhovi gorovja Rocky Mountains (Skalnato gorovje), veliki plavži in fužine, topilnice za zlato in srebro, v vsaki drugi ali tretji hiši »salon« (gostilna), tipi mešancev Mehikancev in Indijancev po ulicah, in slovenska naselbina z majhnimi, z vrtovi obdanimi hišami, slovenska cerkev, župnišče in šola. Tako približno je izgledalo takrat to mesto; dodajmo še kakega cowboya z ostrogami, dolgimi lasmi in revolverjem za pasom.

Poiskal sem uredništvo »Mira«. Bilo je v majhni hišici na bolj samotnem kraju ob robu mesta. Lastnik mister K. mi predstavi stavca P. Potem mi je razkazal vse, kar je spadalo k produkciji lista »Mira«. Tukaj je vladal zares idiličen mir in list bi se lahko imenoval tudi »Puščavnik«. Ni bilo treba dosti

govoriti o mojem delu in dolžnostih: videl sem na prvi pogled, pri čem sem.

Poizvedel sem že preje, da je lastnik v Novem mestu dovršil tri gimnazijske razrede, da je že več let v Ameriki in da je bil dolgo časa ovčji pastir v kalifornijskih gorah. Črkostavec je bil nekdanj frančiškanski »kozel«, pa je dal slovo kuti ter se je nekje za silo naučil črkostavstva.

Razen te sobe je obsegala hiša še eno sobo. Ta je rabila za spalnico in kuhinjo. Menda zato, ker so stale v njej tri postelje, me je lastnik in dosedanji urednik povabil, da se tudi jaz pridružim domačemu gospodinjstvu, ki ga opravljata on in stavec. Pristal sem in tako smo sklenili, da si bomo v gospodinjstvu tedensko sledili. Kdor pride na vrsto, mora sobo pomesti, pospraviti, postlati, iti na trg, da kupi živila za kuhinjo ter jih pripraviti za jed; dalje mora pomivati posodo itd.

In smo začeli.

Jaz sem bil še najmanj časa v Ameriki, tej trdi in bridki, pa zdravi življenski visoki šoli. Toda vsi smo že izkusili trde bunke in sunke, ki jih mora prestati, kdor namerava postati »the free and proud citizen of the most glorious country in the world« (svoboden in ponosen državljani najbolj slavne dežele na svetu). Zato se nam opravljanje gospodinjstvih opravil ni zdelo čudno ali nenavadno. Seveda smo opravljali svojo nalogo prav po načinu divjega zapada, nekako po »cowboysko«, to se pravi brzo ter jo skrčili do skrajnosti. Kakor si je kdo postlal, tako je ležal. Kuhanje nam ni dalo dosti preglavic; ko si prinesel krompir, zelje, riž, ješprenj, meso s trga, si vse to več ali manj oprano in osnaženo vrgel v velik lonec, potem pa si pustil ognju, ča je to mešanico zmehčal ter jo spremenil v tako tvarino, ča so jo zobe mogli grizti. Šele ko se je v soli in uredništvu nabralo toliko smeti in prahu, da je začelo vplivati na dihanje in oči, je začela švigati metla... O pomivanju kuhinjske posode in jedilnega orodja naj rajši molčim. Pri vseh teh hihah pa smo imeli dober tek, posebej naš šef. Kalifornski gorski zrak mu je najbrž tako razširil jedilne in prebavne organe, da mu ni bilo nikoli dovolj. Jaz in »kozel« sva se morala čisto poštono želodcem od mize. Tako je nekoč najin šef vtaknil vilice v pisker, kjer se je

kuhalo dva funta svinjine v kislem zelju. Zapičil je vilice v meso ter ga je kar cel kos položil na svoj krožnik in začel mirno, meni nič tebi nič, basati v usta. Nama je pustil gole kosti, ki so se med kuho ločile od mesa. Oba moja tovariša sta me v kulinarčni umetnosti posekala. Šef si je pridobil prakso, ko je moral po več mesecev v gorovju skrbeti sam zase, kandidat frančiškanskega vzvišenega reda pa je kot »kozel« pomagal nekoč v samostanski kuhinji. Ali ker se je svinjina kuhala pod mojo oskrbo, me je to prepričevalo, da sem se že malce izuril v kulinarčni umetnosti, sicer ne bi šef s toliko slastjo požiral moje hrane. Medtem ko je njemu šla v slast, je v meni kuhala jeza: Da bi ga razneslo, požeruha!

Take so bile naše redakcijske idile...

Iz seznama naročnikov sem posnel, da okoli 200 naročnikov plačuje list, ostali pa so bili naročniki neplačniki ali pa taki, od katerih smo se nadejali, da bodo list naročili. To so bili »slepi« odjemalci naše slovstvene robe.

Hoteč zmanjšati število dveh zadnjih vrst bralcev »Mira« in jih spreobrniti v plačujoče naročnike, je potoval šef križem Zedinjenih držav in sicer zastonj, ker so razne železniške družbe urednikom in članom uredništva blagohotno dovolile prosto vožnjo.

Skupno se je tiskalo 500 izvodov na teden za letno naročnino en dolar 50 centov. Poština je stala en cent za funt izvodov, vendar smo morali sami v uredništvu urediti izvode po državah in poedinah poštne uradih ter jih tako pripravljene na pošti oddati.

Mimo naročnine so prispevali k dohodkom oglasi. Naš šef je razpošiljal raznim ameriškim tvrdkam, ki so izdelovale »Patent - Medicines«, posebne okrožnice, vabeč jih, da naj oglašajo v »Miru«, ki je v Ameriki najbolj razširjen in vpliven slovanski list, ki izhaja v dvajset tisoč izvodih. To drzno ugotovitev so fabrikantje patentnih zdravil kvitirali z oglasi v še drzejših, »po spričevalih« potrjenih trditvah, da njih zdravilo leči in ozdravlja vse bolezni, ki jim je podvrženo ubogo človeško meso. Pri raznih volitvah se je šef »Mira« vsedel vedno med republikanski in demokratični stolček ter pobasal od obeh strank kolikor le mogoče veliko dolarčkov za svoje politično »prepričanje«. Meni to ni bilo všeč: ni se mi zdelo »fair«. Na moje pripombe pa mi

je šef ježno zabrusil: »Hudič, kaj bomo pa v pisker djali, jesti moramo!« Slovenci trgovci in mali obrtniki so plačevali oglase večinoma v naturalijah: kos mesa, par funtov sladkorja, kave, galono vina ali pive. Zakrpali so našo obleko in obutev. Na najbolj vidnem mestu v listu smo imeli tiskano: »V podporo našega lista so nam poslali:« (na kar so sledila večkrat tudi fingirana imena in svote).

Iz tega lahko čitatelj posname, da gmotno stanje »Mira« ni bilo bogve kako sijajno. Od tristo dolarjev in nesigurnih drugih dohodkov niso mogle tri osebe živeti in plačevati še papir, najemnino in druge potrebščine. Umevno je, da je bila moja plača 15 dolarjev na teden, to je 720 dolarjev na leto, le nekaj iluzoričen »film«, kar sem spoznal takoj, ko sem pregledal seznam naročnikov. Kako trda pa je bila ta resnica v praksi, sem občutil, ko mi je šef že prvi teden na podlagi žalostnega finančnega stanja lista priznal, da mi ne more plačevati več ko osem dolarjev tedensko, toliko, kot je prejemal črkostavec. Omenil pa je: ali ni stavčevo delo bolj naporno in umazano? Mar ni lepše sedeti za mizo, rabiti škarje in sem ter tja za pero prijeti? Seveda me ta argumentacija ni mogla prepričati o moji manjvrednosti, spoznal sem pa, da mi ne ostane drugega, kakor se udati. Storil sem to s tisto lahkoto, ki mi v mojem življenju tako zvesto stoji ob strani, kadar je treba premagati nizkotna poželjenja po gmotnem uspehu v tej solzni dolini.

Gospodu šefu nisem mogel zameriti, da me je kot svojega urednika tako nizko ocenil, saj mi je po prihodu v Pueblo na vprašanje, če bi lahko dobil načrt mesta Pueblo, odločno odgovoril: »Kaj pa mislite, kje bi se dobil tako velik papir?«... Taka velikopotezna ignoranca mi je imponirala!

Bilo je v jeseni, ko sem pri mizi sedeč gledal na razprostrto peščeno puščavo, na kateri je melanholično sameval trnjev kakt. Zdaj sem najbolj občutil, da naš list »Mir« ne bi mogel imeti bolj pripravnega imena: vse mrtvo naokoli, če izvzamem cayote, prerijsko volkuljo, ki je kakih 30 metrov od hiše brez strahu prilezla s svojimi tremi mladiči iz luknje med kopico kamenja. Igranje ljubkih, lisicam podobnih živali, me je zanimalo in zabavalo ter mi prav živo predočevalo, da se nahajam na

»divjem zapadu«. S snegom pokrito Skalnato gorovje pa mi je klicalo v spomin naše Karavanke; to mi je življenje v novem kraju blažilo in naslajalo dušo in srce.

Naši rojaki so morali v zapadnih krajih Zedinjenih držav opravljati najtežje delo; spravljali so sirovine kovinske industrije na dan, delali v rudokopih za železo, zlato, srebro, baker in premog, poleg tega pa so bili zaposleni pri prvi spremembi sirovin v industrijske izdelke, v plavžih in fužinah ter topilnicah žlahtnih kovin. Sem ter tja je bil naseljen kak slovenski farmer, zakaj peščen puščava se je izpremenila ondi, kjer so bili speljani jarki za namakanje zemlje, v prav rodovitno polje. Mesto Pueblo leži nekako 2000 metrov nad morsk gladino. »Skalnato gorovje« (Rocki Mountains) pa dosega višino 6000 metrov. Zrak v teh krajih je čist, poln ozona, osvežljiv in vztrajno solnce sije tu bolj intenzivno kakor v nižjih legah.

Naši rojaki, ondotni priseljenci, so bili v stari domovini skoro izključno kmetje, ki so znali le malo čitati. Doma niso imeli nikdar prilike čitati novine — saj so si zaslužili komaj za borno življenje. Ni bilo čuda, da niso čutili potrebe čitanja listov in da so bili tako rekoč duševno mrtvi ali nezavedni. Bile so težave z njimi. Treba je bilo trudapolnega dela in prigovarjanja, da so naročili slovenske liste. In če se je kdo naročil, je smatral to kot »v bogajme« uredništva. Med njimi je bil le malokdo narodno prebujen; v obče so se smatrali kot Avstrijce ali »Estrajharje«, tako so se tudi pri delodajalcih in oblastvih pri-glašali, še »Kranjcev« je bilo med njimi le malo. Treba je bilo torej vzbuditi njih potrebo in željo po čitanju, vzbuditi v njih srcih narodno zavest, zavest slovenstva ter čut medsebojne vzajemnosti in pripadnosti.

Počasi je šlo!

In ko je število čitateljev in naročnikov nekoliko naraslo, smo začeli v naših rojakih vzbujati misel za medsebojno pomoč v slučaju bolezni in smrti, to je, da dobi vsak član podpor-nega društva dostojen pogreb, njegovi svojci pa denarno pomoč, ki bi jih ob izgubi reditelja rešila pogina v tujini.

In tudi to je šlo!

Kakor vztrajna kaplja izdolbe kamen, prav tako je neprestano delo slovenskih

ameriških listov dovedlo do ustanovitve slovenskih podpornih Jednot, ki štejejo danes 120.000 članov. In ne samo to — slovenske podporne Jednote so služile drugim Jugoslovenom kot vzorec. V početku so Hrvatje vstopali v slovenska društva, ker svojih niso imeli. Zdaj štejejo jugoslovenske Jednote brez Bolgarov približno 240.000 članov. Koliko je bolgarskih društev v Ameriki, ne vem.

Inteligenti slovenske narodnosti so izvršili ogromno delo. Da pa se je to storilo, je bilo treba veliko rodoljubja, nesebičnosti, požrtvovalnosti, vztrajnosti, zatajevanja in revščine.

Ne vem, ali je kdo teh slovenskih inteligentov prejel kdaj za to kako plačilo ali hvalo, ali vsaj priznanje, vem pa, da mora vsak izmed njih čutiti v sebi največje zadoščenje in sladko zavest, da je imel priliko in čast pripomoči tako sijajnemu uspehu, kakršnega smo dosegli na organizatoričnem in kulturnem polju v Ameriki mi Slovenci.

Noben socialen napredek, noben naslov, nobeno odlikovanje, noben gmo-ten uspeh ni mikal teh slovenskih intel-igentov k delu in požrtvovanju, samo čut narodne zavesti in čut domoljubja sta jih vodila in navduševala.

LISTNICA UREDNIŠTVA.

Pisec člankov »Kako živi makedonsko ljudstvo in »Ljubezen in ženitev v Makedoniji« je g. A. Kuret, državni uradnik v Skoplju. Ta gospod je pri svojih sestavkih uporabil cele odstavke iz člankov o Makedoniji, ki jih je objavila v »Ženskem svetu« gđc. Mara Husova iz Ohrida. Ker ni navedel vira in je spravil uredništvo v zmotu, da je to njegov izviren prispevek, ga s tem javno označujemo kot plagijatorja. Ured.

Iz tehničnih razlogov je v tej številki izostalo nadaljevanje potopisa Ivana Zorca: »Ptički iz črnega gnezda«. Prav tako smo morali za polovico skrajšati »Francošino za samouke«.

Francoščina za samouke.

Metoda jezikovnega pouka na praktični podlagi.

50.

Pour la première fois¹, le sultan²
du Maroc³ se rend⁴ à la Mosquée⁵
en auto⁶

Casablanca⁷, 21 octobre. — Le sultan
Moulay Youssef⁸ est allé⁹, hier soir¹⁰,
faire ses dévotions¹¹ à la mosquée de
Moulay Idriss.

Mais, relevant¹² de maladie¹³ et ne
pouvant¹⁴ accomplir¹⁵ le trajet¹⁶ à pied¹⁷,
pour la première fois¹⁸ il est passé¹⁹
en auto²⁰ dans les rues²¹ étroites²² de
Médine escorté²³ par de nombreux ca-
valiers²⁴.

Ce pittoresque²⁵ spectacle²⁶ avait
attiré²⁷ une foule²⁸ considérable²⁹.

(Quotidien, 22. 10. 1927.)

- ¹ (pur-la-pramjɛr-fwa) prvičrat, prvič
- ² (sültā) sultan
- ³ (marok) Maroko
- ⁴ (sərā) se poda
- se rendre podati se
- ⁵ (moske) mošeja
- ⁶ (ā-noto) ž. v avtomobilu
- ⁷ (kazablāka) mesto v Maroku
- ⁸ (mulɛ-jus:f) žel
- ⁹ (alɛ) iti
- ¹⁰ (jɛr-swar) včeraj zvečer
- ¹¹ (fir-se-devɔsjɔ) ž. napraviti svoje pobožnosti, opraviti molitev
- ¹² (rəlvā) ker je vstal; ozdravel
- relever dvigniti, kvišku postaviti
- ¹³ (maladi) bolezen
- ¹⁴ (nə-puvā) • ker ni mogel
- pouvoir moči
- ¹⁵ (akɔplir) izvršiti
- ¹⁶ (lə-trāžɛ) prevoz, pot
- ¹⁷ (apje) peš
- ¹⁸ (pur-la-pramjɛr-fwa) prvičrat, prvič
- ¹⁹ passer mimo iti, mimo se peljati
- ²⁰ (ā-noto) ž. v avtomobilu
- ²¹ (le-rū) ulice
- ²² (etrwat) ozke
- ²³ (eskɔrte) spremljan
- escorter spremljati
- ²⁴ (kavalje) konjeniki
- ²⁵ (pitɔrɔ:k) slikovit
- ²⁶ (spektaki) pogled, prizor
- ²⁷ attirer privleči, privabiti
- ²⁸ (ful) množica
- ²⁹ (kɔsiderabl) znaten, -na.

51.

LA VIE SPORTIVE¹

PEIITES NOUVELLES

† C'est² le 4 novembre, à New-York³, que⁴ Paulino⁵ boxera⁶ contre le champion d'Angleterre⁷ Phil Scott⁸.

† Du 17 au 19 janvier, seront disputées⁹ les épreuves¹⁰ éliminatoires¹¹ de patinage¹² sur glace¹³, en vue des¹⁴ prochains¹⁵ Jeux olympiques¹⁶. Les épreuves¹⁷ auront lieu¹⁸ à la patinoire¹⁹ olympique²⁰ de Chamonix²¹.

† Le coureur²² à pied²³, Ritola, que nous vîmes²⁴ aux derniers Jeux olympiques²⁵ et qui représentera²⁶ encore²⁷, l'an prochain²⁸, aux jeux²⁹ d'Amsterdam³⁰, les couleurs³¹ finlandaises³², a

- ¹ (sportiv) sportna
- m. sportif
- ² med c'est in que se stavlja izraz, ki je povdaren
- ³ (nju-jɔrk) pristanišče v Sev. Ameriki
- ⁴ (polino) osebno ime
- ⁵ boxer (bokse) boksati se
- ⁶ (əglɛtɛr) Anglija
- ⁷ (fil-skɔt) osebno ime
- ⁸ (sɔrɔ dispjute) se bodo branile, se bodo vršile
- ⁹ (eprɔv) ž. preizkušnje, tekme
- ¹⁰ (eliminɔtwar) izločilne
- ¹¹ (patinaž) m. drsanje
- ¹² (glas) ž. led
- ¹³ (z-vū-de) z namenom; z ozirom na
- ¹⁴ (prɔʃɔ) prihodnji
- ¹⁵ (ʒə-olɪpik) Olimpijske igre; edn. le jeu
- ¹⁶ (orɔ-ljɔ) se bodo vršile
- ¹⁷ avo r lieu vršiti se
- ¹⁸ (la-patinwar) drsalnice
- ¹⁹ (ʃamɔni) ali (ʃamɔniks) mestece pod Mont-Blanc
- ²⁰ (la-urɔer) tekač, dirkač
- ²¹ (apje) peš
- ²² (nu-vim) smo videli
- ²³ vo r (vwar) videti
- ²⁴ reprɛsɛntɛr predstavljati, zastopati
- ²⁵ (əko) še
- ²⁶ (amstɛrdam) glavno mesto Holandije, kjer se vrše Olimp. igre l. 1928.
- ²⁷ (kulɔer) ž. barve
- ²⁸ (fjɛlɔdɛz) (finland)ske